

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการผลิตบัณฑิตเพื่อเป็นนักสื่อสารพัฒนาการในระดับท้องถิ่น ตามแนวคิดที่จะใช้กระบวนการสื่อสารไปสนับสนุนการพัฒนาท้องถิ่นนั้นเป็นเรื่องน่าสนใจ ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาเรื่อง "ความคิดเห็นของผู้บริหารและอาจารย์สาขานิติศาสตร์ ของวิทยาลัยครูเกี่ยวกับการผลิตบัณฑิต เพื่อเป็นนักสื่อสารพัฒนาการในระดับท้องถิ่น" แต่ยังไม่ปรากฏว่าเคยมีผู้ใดทำการศึกษาหรือวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรง ดังนั้นในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึง แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในลักษณะกว้าง ๆ เท่าที่รวบรวมมาพอจะสรุปได้ดังนี้

สภาพปัจจุบันและบทบาทที่ควรจะเป็นของวิทยาลัยครู

กรมการฝึกหัดครูมีวิทยาลัยครูในสังกัด 36 แห่ง กระจายอยู่ทั่วไป วิทยาลัยครูแต่ละแห่งมีฐานะเป็นสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาตามพระราชบัญญัติวิทยาลัยครู พุทธศักราช 2518 มาตรา 5 (ราชกิจจานุเบกษา 2518: 24) ซึ่งบัญญัติไว้ว่า

ให้วิทยาลัยครูเป็นสถานศึกษาและการวิจัย มีวัตถุประสงค์ให้การศึกษาวิชาการและผลิตครูให้ถึงระดับปริญญาตรี ทำการวิจัย ส่งเสริมวิชาชีพ และวิทยฐานะของครู อาจารย์ และเจ้าหน้าที่บริหารการศึกษา ทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และให้บริการทางวิชาการแก่สังคม

วิทยาลัยครูจึงเป็นสถาบันหนึ่งที่จะช่วยให้ความศึกษาของประเทศ ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ดังที่คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และกรมการฝึกหัดครู (2520: 1-2) กล่าวไว้ว่า

หากการปฏิบัติงานของวิทยาลัยครูมีคุณภาพ นักศึกษาครูอันเป็นผลผลิต ก็จะไปปฏิบัติงานอย่างมีคุณภาพ คือทำหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนเยาวชนให้เป็นพลเมืองดี มีความสามารถสอดคล้องกับความต้องการของสังคมและ

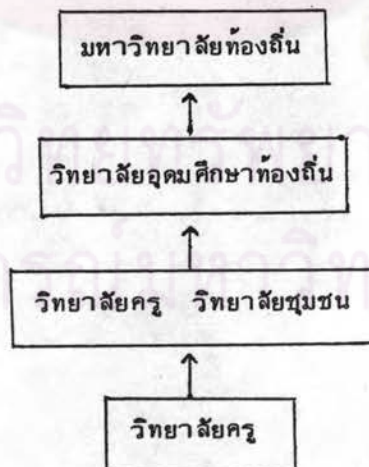
ประเทศชาติต่อไป ดังนั้นการปรับปรุงวิทยาลัยครูให้มีคุณภาพ จึงมีความ
จำเป็นมาก และอยู่ในระดับที่ต้องดำเนินการโดยรีบด่วน

และในพระราชบัญญัติวิทยาลัยครู พ.ศ. 2518 และแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2527 ใน
มาตรา 5 ได้กล่าวไว้ว่า

ให้วิทยาลัยครูเป็นสถาบันการศึกษาและวิจัย มีวัตถุประสงค์ให้การศึกษา
วิชาการในสาขาวิชาการต่าง ๆ ตามความต้องการของท้องถิ่นและ
ผลิตครูถึงระดับปริญญาตรี ทำการวิจัย ส่งเสริมวิทยฐานะของครูอาจารย์
และบุคลากรทางการศึกษา ทำนุบำรุงศิลป วัฒนธรรม และให้บริการทาง
วิชาการแก่สังคม

จากพระราชบัญญัติใหม่จะเห็นว่า วิทยาลัยครูต้องขยายฐานงานจากเดิม ซึ่งมีหน้าที่ผลิต
แต่ครู เป็นการพัฒนาวิทยาลัยครูให้เป็นวิทยาลัยครูอุดมศึกษาท้องถิ่นที่สามารถจัดการศึกษาในสาขา
วิชาการต่าง ๆ ตามความต้องการของท้องถิ่น ทั้งนี้โดยไม่ลืมหรือละเลยงานด้านการผลิตครูและ
การอบรมครูประจำการที่เป็นงานหลักเดิมและเป็นงานที่วิทยาลัยครูมีความชำนาญมาก่อนแล้ว

ทิศทางที่จะพัฒนาวิทยาลัยครูแน่ชัดที่สุดคือ การพัฒนาให้วิทยาลัยครู เป็นวิทยาลัยอุดมศึกษา
ท้องถิ่นสามารถจัดการศึกษาในสาขาวิชาต่าง ๆ ทิศทางและขั้นตอนของการพัฒนาวิทยาลัยครูควร
จะมีลักษณะดังต่อไปนี้ (พะยอม แก้วกำเนิด 2527: 2)

รูปที่ 1 ทิศทางและขั้นตอนของการพัฒนาวิทยาลัยครู

วิทยาลัยชุมชน หมายถึง สถานศึกษาที่จัดการศึกษาสูงกว่าระดับมัธยมศึกษา เพื่อสนองความต้องการของเยาวชน ประชาชนในท้องถิ่น ทั้งในรูปแบบชั้นเรียน รูปแบบการศึกษานอกโรงเรียน และรูปแบบการศึกษาทางไกล ส่วนมากระดับการศึกษาจะไม่เกิน 2 ปีต่อจากมัธยมศึกษาตอนปลาย

วิทยาลัยอุดมศึกษาท้องถิ่น ในที่นี้หมายถึง สถานศึกษาในระดับอุดมศึกษา คือ สูงกว่ามัธยมศึกษาที่จัดการศึกษาให้กับ เยาวชนและประชาชนในสายวิชาการต่าง ๆ ตามความต้องการและสอดคล้องกับทรัพยากรของท้องถิ่นถึงระดับปริญญาตรี

จากแผนผังดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าวิทยาลัยครูมีการจัดการศึกษาสายครู และขยายฐานงานไปสอนสายวิชาอื่นตามความต้องการของท้องถิ่นและเริ่มจากไม่เกิน 2 ปี ต่อจากมัธยมศึกษาตอนปลาย แล้วค่อย ๆ ขยายเทคนิควิชาการออกไปให้สูงขึ้นถึงระดับปริญญา ในที่สุดจะพัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยท้องถิ่นต่อไป

จากพระราชบัญญัติใหม่และทิศทางที่คาดคะเนความเจริญก้าวหน้าของวิทยาลัยครูไปสู่วิทยาลัยอุดมศึกษาท้องถิ่น พอดีกำหนดขอบข่ายงานหน้าที่ของวิทยาลัยครู (วิทยาลัยอุดมศึกษาท้องถิ่น) ในอนาคตอันใกล้นี้ได้ดังนี้ (พะยอม แก้วกำเนิด 2527: 3)

1. งานด้านการผลิตกำลังคนสายวิชาการต่าง ๆ ความต้องการและสอดคล้องเหมาะสมกับทรัพยากรของท้องถิ่น
2. งานฝึกอบรมพัฒนาคุณภาพของบุคลากรประจำการในท้องถิ่น
3. งานผลิตครูโดยการลดปริมาณ แต่พัฒนาคุณภาพให้สูงขึ้น
4. งานวิจัย เพื่อพัฒนาการศึกษาและการพัฒนาชุมชน
5. งานทำนุบำรุง ส่งเสริมพัฒนาวัฒนธรรม โดยเฉพาะวัฒนธรรมท้องถิ่น
6. งานพัฒนาชุมชนและการให้บริการชุมชนทางวิชาการ

"วิทยาลัยครู" เป็นสถาบันอุดมศึกษาด้านการผลิตครูรายใหญ่ของประเทศที่มีปริมาณการผลิตสูง จนอาจกล่าวได้ว่าครูประจำการที่อยู่ทั่วทุกแห่ง เป็นผลผลิตของวิทยาลัยครู แต่เนื่องจากปัจจุบัน เกิดปัญหาการผลิตครูเกินอัตราความต้องการของสังคม สาเหตุเพราะมีสถานศึกษาจำนวนมากแห่งที่ได้ผลิตนักศึกษาครูออกมา จึงทำให้มีการผลิตครูโดยขาดการประสานงานด้านการผลิตและควบคุมปริมาณการผลิต จึงก่อให้เกิดปัญหาครูล้นงาน (กองวิจัย

การศึกษา 2518: 56) และถึงแม้ว่าในระยะต่อมาวิทยาลัยครูได้พยายามแก้ปัญหา โดยการลดปริมาณการรับนักศึกษาครูลงและมุ่งเน้นด้านคุณภาพของนักศึกษาครูให้มากขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2520: 60-63) แต่ก็ยังได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่า วิทยาลัยครูใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งทางด้านบุคลากร อาคารสถานที่และอื่น ๆ ไม่คุ้มค่าเท่าที่ควร

งานการผลิตกำลังคนในสาขาวิชาต่าง ๆ เป็นงานใหญ่ของชาววิทยาลัยครูที่จะต้องค่อย ๆ ศึกษาหาทางขยายฐานงานนี้ออกไป งานด้านนี้เป็นงานยากเพราะจำเป็นต้องทำอยู่ในลักษณะที่มีข้อจำกัดต่าง ๆ วิทยาลัยครูจะต้องมุ่งมานะขยายฐานงานนี้ออกไปให้ได้ โดยวิธีการและขั้นตอนในการดำเนินงานดังต่อไปนี้ (พะยอม แก้วกำเนิด 2527: 4)

1. ทำการสำรวจ ศึกษา ค้นคว้า วิจัยทรัพยากรของท้องถิ่น ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น ทรัพยากรมนุษย์โดยตรง ความต้องการของเยาวชน ประชาชน ท้องถิ่นและชาติบ้านเมือง เพื่อเป็นข้อมูลในการศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์หาแนวทางหลักสูตรที่จะทำการสอนหรือจัดการศึกษา
2. สร้างหลักสูตรจัดการศึกษาตามข้อมูล 1 และพัฒนาหลักสูตรไปสู่รายละเอียด
3. เตรียมบุคลากรทั้งของวิทยาลัยเองและบุคลากรภายนอกด้วยการศึกษาต่อฝึกงาน หรือจัดหาบุคคลเข้ามาบรรจุหรือจัดหาบุคลากรภายนอกเข้ามาช่วยสอน รวมทั้งการเตรียมอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ รวมทั้งอาคารสถานที่ที่จะดำเนินการการสอนตามหลักสูตรใหม่
4. จัดดำเนินการสอนและเร่งรัดพัฒนาให้มีคุณภาพสูงขึ้น
5. จัดระบบและวิธีการฝึกปฏิบัติวิชาชีพให้กับนักศึกษาทั้งภายในภายนอกวิทยาลัยให้การเรียนรู้ทางทฤษฎีกับการปฏิบัติควบคู่กัน ไปด้วยกับด้านคุณภาพการศึกษา
6. สร้างเกณฑ์มาตรฐานทางคุณภาพทางวิชาการขึ้น เพื่อเป็นแนวทางรักษาส่งเสริมคุณภาพของการศึกษา ให้เป็นที่ยอมรับนับถือของประชาชนและสถาบันการศึกษาอื่น ๆ
7. การสนทนเทศและการแนะแนวอาชีพ วิทยาลัยจะต้องจัดบริการให้ข้อมูล ข่าวสาร แก่เยาวชนและประชาชนในด้านการอาชีพ การมีงานทำ ให้ข้อคิดก่อนเข้ามาศึกษาให้ข้อตระหนัก

ระหว่างการศึกษาคิดตามชี้แจงแนะนำช่วยเหลือเมื่อจบการศึกษาไปแล้วอีกด้วย

8. การสหกรณ์ วิทยาลัยจะต้องพัฒนางานสหกรณ์ของวิทยาลัยจนมีสภาพเป็นศูนย์ส่งเสริมการผลิตและจำหน่ายของนักศึกษาและศิษย์เก่า ศิษย์เก่าซึ่งเป็นสมาชิกของสหกรณ์ อาจส่งผลผลิตมายังสหกรณ์ของวิทยาลัยโดยที่สหกรณ์เป็นศูนย์การจำหน่ายผลผลิตนั้น ไปสู่สาธารณชนหรือตลาดต่อไป

กรมการฝึกหัดครูมุ่งเน้น 2 ประการด้วย คือ (กรมการฝึกหัดครู 2529: 2)

1. มุ่งเน้นการเพิ่มคุณภาพของการผลิตครูและอบรมครูประจำการให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้ครูและของสังคมไทย
2. มุ่งเน้นการจัดการศึกษาวิชาสาขาอื่น ตามความต้องการของท้องถิ่นและสังคม โดยยึดวิทยาการจัดการและเทคโนโลยีเป็นแกน

นโยบายในแผนพัฒนาการศึกษาระยะที่ 6 ของกรมการฝึกหัดครูกำหนดไว้ว่า (กรมการฝึกหัดครู 2530-2534: 5-6)

1. ผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพและมีคุณธรรม สามารถพัฒนาตนเองให้เข้ากับภาวะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมสามารถในการสร้างงานและประกอบอาชีพอิสระได้
2. มุ่งผลิตครูระดับปริญญาในสาขาวิชาที่ขาดแคลนและให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม
3. ขยายการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาสาขาวิชาการต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและสังคม
4. ปรับปรุงหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน ให้มีความยืดหยุ่นและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี
5. ส่งเสริมคุณภาพทางวิชาการ โดยจัดให้มีเอกสาร ตำรา สื่อการเรียนการสอน ห้องปฏิบัติการและงบประมาณสนับสนุนตามเกณฑ์มาตรฐานระดับอุดมศึกษา
6. พัฒนาอาจารย์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการสอนและการวิจัย ให้มีส่วนของวุฒิของอาจารย์ตาม เกณฑ์มาตรฐานตลอดจนส่งเสริมการเข้าสู่ตำแหน่งทางวิชาการ

7. ปรับปรุงระบบและรูปแบบในการให้การศึกษา ผูกอบรม เพื่อเพิ่มพูนวิทยฐานะ และ/หรือสมรรถภาพในการประกอบอาชีพ การพัฒนาคุณภาพของงานของครู อาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ตลอดจนบุคลากรประจำการสาขาวิชาการต่างๆ

8. ส่งเสริมให้มีการวิจัยเพื่อความก้าวหน้าทางวิชาการ การวิจัยเพื่อพัฒนางาน ตามหน้าที่ของวิทยาลัยครูและกลุ่มวิทยาลัยครู และมุ่งเน้นการวิจัยเพื่อนำผลไปใช้ในการพัฒนาท้องถิ่น

9. ส่งเสริมให้มีการศึกษาค้นคว้า อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ไทย ทั้งวัฒนธรรมท้องถิ่นและวัฒนธรรมประจำชาติ โดยเฉพาะความนิยมไทย

10. ส่งเสริมให้มีการบริการทางวิชาการแก่ชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยเน้นการให้การศึกษาต่อเนื่องในรูปของการเผยแพร่ความรู้

11. สนับสนุนให้มีการจัดสภาพแวดล้อมของสถานศึกษา เพื่อให้นักศึกษาได้พัฒนาตนเองและส่งเสริมให้นักศึกษาร่วมกิจกรรม เสริมหลักสูตรพัฒนาสุขภาพอนามัย การอยู่ร่วมกันในระบอบประชาธิปไตยและการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม

12. ปรับปรุงระบบการแนะแนวอาชีพ และการจัดหางานแก่นักศึกษา ตลอดจนการติดตามผลการปฏิบัติงาน และการทำงานของผู้สำเร็จการศึกษาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

13. มุ่งพัฒนากลุ่มวิทยาลัยครูให้เป็นสถาบันอุดมศึกษาที่สมบูรณ์

14. จัดระบบการบริหารกรมการฝึกหัดครูให้เอื้อต่อการดำเนินงานของกลุ่มวิทยาลัยครู โดยการกระจายอำนาจและทรัพยากรไปยังกลุ่มวิทยาลัยครูให้สามารถทำหน้าที่เป็นสถาบันอุดมศึกษาได้อย่างสมบูรณ์

15. ส่งเสริมให้มีการประสานงานและการใช้ทรัพยากรร่วมกันระหว่างวิทยาลัยครูกับหน่วยงานอื่นทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อประโยชน์สูงสุดร่วมกัน

ทุกแผนในการพัฒนาประเทศมีความสำคัญอย่างมากต่อการมีเป้าหมายของการพัฒนาท้องถิ่น ทั้งนี้โดยมีสมมติฐานว่าหากท้องถิ่นทุกแห่งมีการพัฒนาแล้วจะส่งผลสู่การพัฒนาประเทศเป็นส่วนรวม เมื่อการพัฒนาประเทศยึดเอาความสำเร็จในการพัฒนาท้องถิ่นเป็นสำคัญ การวิเคราะห์สถานภาพ และบทบาทที่ควรจะเป็นของสถาบันอุดมศึกษาของท้องถิ่น (เช่น วิทยาลัยครู

ตามนัย พ.ร.บ.ใหม่) ที่ถูกต้องจึงจำเป็นต้องยึดเอาลักษณะความเป็นจริงและปัญหาของชนบท เป็นสิ่งชี้แนะ และวิทยาลัยครูในฐานะสถานศึกษาวิจัยของท้องถิ่นก็ควรมีแนวทางแก้ไข หรือ พัฒนาการศึกษาเช่นกัน จึงจะทำให้มีสถานภาพและบทบาทเป็นสถาบันอุดมศึกษาที่ตั้งอยู่ในท้องถิ่น และสนองความต้องการในด้านการพัฒนาท้องถิ่น กล่าวคือ (สุพล วุฒิสเสน 2528 : 31-33)

1) การสร้างเสริมความเป็นตัวของตัวเองของชนบทเป็นเงื่อนไขสำคัญของการ แก้ปัญหาของการพัฒนาทั้งปวง ความเป็นตัวของตัวเองในชนบทจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ เขามีความ มั่นใจในสิ่งที่เขามีอยู่ และเป็นอยู่รู้สภาพตนเองความมั่นใจดังกล่าวจะเกิดได้ก็โดยการสร้างเสริม วัฒนธรรมท้องถิ่นให้มั่นคง ให้ชาวชนบทภูมิใจในการเป็นชนบทของตนเอง ไม่ละอายที่จะพูดภาษา ถิ่นและแสดงออกซึ่งวัฒนธรรมของตนเอง เมื่อวัฒนธรรมของเขาเข้มแข็งแล้วการรับสิ่งใหม่เข้ามา ย่อมมีความละเอียดละออเพียงพอ ไม่ใช่โหมรับจนตนเองตั้งคนไม่ได้ ซึ่งการโหมรับดังกล่าวอาจจะ เกิดภาพหลอนของความสำเร็จในการพัฒนา ความสำเร็จดังกล่าวจะเป็นไปในระยะชั่วคราวแต่ใน ระยะยาวแล้วจะกลับกลายเป็นการพัฒนาแบบพึ่งพิงมากกว่าการพัฒนาที่เป็นอิสระแก่ตนเอง

2) เนื้อหาของท้องถิ่นและบูรณาการในชาติเป็นสาระสำคัญของการให้การศึกษา การให้ชาวชนบทมีความ เป็นตัวของตัวเองดังกล่าวคือการสร้างให้เขามีความมั่นใจในสภาวะทาง วัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งในลักษณะดังกล่าว เป็นลักษณะเด่นของสังคมไทยที่มีวัฒนธรรมหลักอัน เดียวกัน ดังนั้นสาระในการให้การศึกษาไม่ว่าจะการศึกษาในระบบโรงเรียนปกติ หรือ การ ศึกษาออกโรงเรียน จำเป็นจะต้องเน้นหนักในสิ่งที่เขามีอยู่แล้วเป็นหลัก เน้นหนักในความเป็น ชาติไทย แล้วจึงเสนอสิ่งใหม่เข้าไป ซึ่งสัดส่วนของสิ่งใหม่จะต้องเป็นสัดส่วนที่น้อยกว่า เนื้อหา ของท้องถิ่นและเนื้อหาของความเป็นชาติไทย แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นเนื้อหาในเรื่องการสร้างบูรณาการ ในชาติจะต้องมีความ เข้มแข็งพอ

3) บุคลากรทางการศึกษาในท้องถิ่นทุกประเภทจำเป็นต้องได้รับการฝึกฝน อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากจากระบบราชการไทยเป็นระบบที่สร้างความมั่นใจให้แก่ตัวข้าราชการ ในการทำงานมากพอสมควร เช่นแต่ละคนจะสามารถอยู่ทำงานในราชการจนอายุครบเกษียณ ดังนั้น ช่วงระยะเวลาดังกล่าว บุคลากรทางการศึกษาทุกประเภท (รวมถึงเจ้าหน้าที่ด้านอนามัย พัฒนาชุมชน ฯลฯ) จะต้องมีการจัดหวั่นชั้นตอนที่ จะเข้ารับการฝึกฝนอบรมอย่างต่อเนื่องในด้าน วิชาการใหม่ ๆ การปรับความรู้ความสามารถ และการเพิ่มขีดความสามารถ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต่อการเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่น การฝึกอบรมดังกล่าวหากเป็นการฝึกอบรมเพื่อ

เพิ่มพูนความรู้ใหม่ สถานศึกษาอาจจะเป็นผู้ดำเนินการ แต่หากเป็นการอบรมเพื่อรับแนวทางการทำงานต้นสังกัดควรจะเป็นผู้จัดทำเอง การฝึกอบรมดังกล่าว ควรจะกระทำต่อเนื่องตลอดอายุการทำงาน

4) สถาบันอุดมศึกษาในท้องถิ่นควรยึดเอาความเป็นเลิศทางวิชาการในท้องถิ่นเป็นจุดเด่นมากกว่าการเอามาตรฐานของสถานศึกษาในส่วนกลางหรือต่างประเทศ เป็นมาตรฐานความได้เปรียบอันเป็นผลดีจากการพัฒนาประเทศในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาคือ การมีสถานอุดมศึกษาประเภทต่าง ๆ กระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ ความเป็นผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นของสถานศึกษา ดังกล่าวจะเป็นหนทางที่ทำให้สถานศึกษาแต่ละแห่งมีความเด่นของตัวเองและเป็นความเด่นที่สถานศึกษาในส่วนกลางหรือสถานศึกษาในภาคอื่นไม่สามารถจะมาเปรียบเทียบกับได้

การเข้าใจท้องถิ่นที่สถานศึกษาของตนตั้งอยู่หมายถึงการเข้าใจวัฒนธรรมและเห็นช่องทางในการพัฒนาในสาขาวิชาของตนได้ชัดเจน การที่เอามาตรฐานความเด่นของสถานศึกษาในประเทศไทย หรือ ในภูมิภาคที่ต่างกันไปเปรียบกับสถานศึกษาในประเทศอื่นหรือภูมิภาคอื่นควรจะได้ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง แต่อย่างไรก็ตามจะต้องมีมาตรฐานกลางของประเทศไว้ด้วยส่วนหนึ่งเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสถาบันที่มีหน้าที่คล้ายกัน

5) งานวิจัย ทดลอง พัฒนา เป็นสิ่งชี้้นำในการพัฒนาท้องถิ่น สถานอุดมศึกษาในท้องถิ่นดังกล่าวจะเข้าใจท้องถิ่นเป็นอย่างดีทุก ๆ เรื่อง ก็จำเป็นจะต้องมีความเข้มแข็งในด้านการศึกษา ทดลอง พัฒนาและการเผยแพร่ งานวิจัย ทดลอง ดังกล่าวต้องทำในสถานการณ์จริงของท้องถิ่น ด้วยวิธีนี้จะทำให้สถาบันอุดมศึกษาท้องถิ่นมีความเป็นเลิศทางวิชาการของท้องถิ่น หากงานวิจัย ทดลอง และพัฒนา มีความอ่อนแอแล้ว สถาบันอุดมศึกษาดังกล่าวก็จะทำได้เพียงการถ่ายทอด "วัฒนธรรมใหญ่" ลงสู่ "วัฒนธรรมเล็ก" แต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งจะก่อให้เกิดผลร้ายต่อการพัฒนามากกว่าก่อให้เกิดผลดี

6) การร่วมมือระหว่างสถาบันเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของการแก้ปัญหาท้องถิ่นชนบทเป็นเวทีอันกว้างใหญ่ในยุคเริ่มต้นการพัฒนา วิทยาลัยในท้องถิ่นหรือสถาบันอุดมศึกษาในท้องถิ่นก็ควรที่จะหารูปแบบร่วมมือกันเพื่อแลกเปลี่ยนผลงานวิจัย ทดลอง และพัฒนาซึ่งกันและกัน อันจะก่อให้เกิด "สหวิทยาการ" และหาทางพัฒนาไปสู่การแลกเปลี่ยนบุคลากร เผยแพร่ผลงานของบุคลากร ทำให้บุคลากรเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย และเป็นการสร้างชื่อเสียง ขวัญ กำลังใจ

อีกทางหนึ่ง นอกจากนั้นอาจจะแลกเปลี่ยนนักเรียน นักศึกษา ซึ่งกันและกัน ร่วมทดลองศึกษา ท้องถิ่นโดยใช้เครื่องมือร่วมกันด้วยวิธีการเช่นนี้ จะทำให้ความเป็นเลิศทางวิชาการของท้องถิ่น เป็นไปได้อย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง แต่อย่างไรก็ตามรูปแบบของการร่วมมือเป็นสิ่งที่ต้อง พัฒนาและศึกษาอย่างเท่าเทียมกันและอาศัยการสนับสนุนอย่างมากจากหน่วยงานส่วนกลาง โดย ยึดเอา "ความเป็นเลิศในวิชาการท้องถิ่น" ของสถาบันอุดมศึกษาที่ตั้งอยู่ในท้องถิ่น เป็นจุดมุ่งหมาย ร่วม

7) การต้องการเรียนในระดับอุดมศึกษาของประชากรเป็นสิ่งที่ได้รับการ คอบสนอง การขยายการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา และประถมศึกษาในช่วงแผนพัฒนา ที่ผ่านมา ประสบความสำเร็จในแง่ที่ประชาชนต่างก็นิยมที่จะเข้าสู่ระบบโรงเรียน และการที่จะเรียนต่อให้ สูงขึ้นของประชาชนเป็นสิ่งที่รัฐควรที่จะสนับสนุน ตัวอย่างในกรณีวิทยาลัยครูในปัจจุบันที่มีผู้สมัคร และเข้าเรียนอย่างมากมายขึ้น มิใช่เขาเหล่านั้นจะไม่ว่าเมื่อเรียนจบแล้วจะหางานทำยาก แต่ ด้วยความที่เห็นว่าเขาชนในอายุหนุ่มสาวควรจะได้เรียนสูงขึ้นไป โดยเฉพาะในสถาบันที่ตั้งอยู่ ในท้องถิ่น ชาวชนบทจึงส่งบุตรหลาน เข้าสู่วิทยาลัยครูและสถานศึกษาที่สูงกว่าชั้นมัธยมทั้งหลาย ในภูมิภาค เราไม่ควรจะสะกັดกันความใฝ่ดีอันนี้ แต่ควรที่จะหาทางที่จัดระบบ เนื้อหาการเรียน สาขาวิชาที่จะรับ เข้าเรียนได้ทั้งหมด การกีดกันการเข้าเรียนของเด็กในชนบท จะ เป็นการ เปิดทางให้บุคคลในสังคม "วัฒนธรรมใหม่" มีโอกาสในการศึกษาเล่าเรียน และมีโอกาสใน สังคมแต่เพียงฝ่ายเดียว

8) หลักสูตรในสถานศึกษา ความรู้อย่างแจ่มแจ้งในเรื่องท้องถิ่นโดยเฉพาะใน อาชีพสาขาวิชาที่ตนเรียนควรจะเป็นส่วนที่หนึ่งของหลักสูตร วิชาการศึกษาที่เขถนัด เช่น วิทยาศาสตร์ ภาษา สังคมศาสตร์ ควรจะเป็นส่วนที่สองของหลักสูตร ส่วนที่สามควรจะเป็นวิชาชีพสำรองที่เขา สามารถจะนำไปประกอบอาชีพได้รองจากอาชีพหลักที่เขามุ่งหวัง

9) กำหนดจุดมุ่งหมายในการปฏิบัติการของการศึกษาในแต่ละประเภท การ ศึกษาแบบธรรมดามีเป็นลักษณะการเรียนรู้ตามธรรมชาติของชาวบ้าน งานวิจัยจะต้องให้ ความสนใจเป็นพิเศษต่อ วัฒนธรรมการเรียนรู้ของชาวบ้าน การศึกษาในระบบมีจุดเด่นในตัวใน ด้านการมีระบบโดยเฉพาะในสถาบันอุดมศึกษาจะต้องมุ่งไปสู่การค้นคว้าวิทยาการใหม่ ๆ มิใช่ เน้นที่การถ่ายทอดความรู้เก่าแต่เพียงอย่างเดียว ส่วนการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรจะมีจุดมุ่ง เน้น

ในปฏิบัติการกระจายความรู้โดยเฉพาะความรู้ที่จะสร้างความสมดุลให้กับผู้เรียน ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงยืนยันบทบาทและงานของวิทยาลัยครูที่ควรจะเป็น

บทบาทของครูในการพัฒนาท้องถิ่น

ในอดีตนั้น ครูได้ชื่อว่าเป็นปูชนียบุคคลเพราะนอกจากจะสอนวิชาการต่าง ๆ ให้แก่ลูกศิษย์ด้วยความสมัครใจแล้ว ยังมีจิตใจเปี่ยมด้วยคุณธรรมและจรรยาเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนทั่วไป แต่จากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว ทำให้ครูมีฐานะเป็นเพียงผู้มีอาชีพสอนในสถานศึกษาระดับและประเภทต่าง ๆ ถึงกระนั้นก็ตาม ครูก็ยังเป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ มากกว่าประชาชนในท้องถิ่น ในสายตาของชาวบ้านครูยังอยู่ในฐานะที่ปรึกษาคอยแนะนำและช่วยแก้ไขปัญหาค้าง ๆ ให้เขาได้ตลอดเวลา โดยปกติภารกิจหลักของครู คือ การอบรมสั่งสอนหรือถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป แต่ในปัจจุบันนี้ ได้มีการปรับบทบาทและหน้าที่ของโรงเรียนให้มีส่วนช่วยในการพัฒนาท้องถิ่นหรือให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ครูซึ่งเป็นบุคลากรหลักของโรงเรียนจึงต้องปรับปรุงบทบาทของตนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวด้วย บทบาทของครูที่มีต่อท้องถิ่นจึงมีมากมายหลายประการ ทั้งในแง่การเป็นผู้นำท้องถิ่น การเป็นผู้ประสานงาน ผู้ให้บริการ นักนวัตกรรม เป็นผู้แก้ปัญหาให้กับท้องถิ่น เป็นต้น (ธีรยุทธ เสนิงวงศ์ ณ อยุธยา 2523: 213-216) และในบางครั้งครูก็ต้องทำหน้าที่แบบเดียวกับพัฒนากร คือ เป็นที่ปรึกษา นักการศึกษา นักรวมกลุ่ม และเป็นสื่อกลางระหว่างรัฐบาลกับประชาชน และในช่วงของแผนพัฒนาชนบทยากจน อันเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 ครูก็ยังถูกมอบหมายให้เป็นกรรมการในคณะต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นตามนโยบายของรัฐบาล เพื่อดำเนินการพัฒนาหมู่บ้านและตำบลในเขตพื้นที่ยากจน เช่น เป็นกรรมการในคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการพัฒนาตำบล เป็นต้น ส่วนบัณฑิตสาขาวิชาเกษตรศาสตร์ ทุกวิทยาลัยครูก็มีบทบาทไม่ต่างไปจากบทบาทของครูในการพัฒนาท้องถิ่นนัก จึงควรทำความเข้าใจถึงบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นให้ดี เพื่อจะได้เป็นนักสื่อสารพัฒนาการในระดับท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งประมวลได้ดังนี้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 2523: 194-195)

1. เป็นนักการศึกษา (Educator) คือ เป็นผู้ให้ความรู้แก่ชาวบ้านโดยเฉพาะความรู้เรื่องสภาพสังคมและอาชีพต่าง ๆ ในท้องถิ่น การฝึกให้ประชาชนรู้จักคิด รู้จักตัดสินใจ และแก้ปัญหาของคนอย่างมีเหตุผลและมีระบบแบบแผน รวมทั้งรู้จักแสวงหาข่าวสารหรือข้อมูลที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและชุมชน
2. เป็นผู้ร่วมปฏิบัติงาน (Co-worker) ในฐานะที่ครูเป็นสมาชิกคนหนึ่งในชุมชน ครูก็ต้องเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้นอย่างเต็มกำลังความสามารถ เช่นเดียวกับสมาชิกคนอื่น ๆ แม้ว่าครูจะมีได้เป็นผู้ริเริ่มกิจกรรมนั้น ๆ ด้วยตนเอง
3. เป็นที่ปรึกษาของท้องถิ่น (Adviser) หมายถึง การที่ครูไม่ได้เป็นผู้ลงมือทำงานพัฒนาโดยตรง แต่ทำตนเป็นที่ปรึกษาโดยให้คำแนะนำแก่ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ เนื่องจากครูเป็นผู้ที่ทำงานอยู่ในท้องถิ่นเกือบตลอดเวลาและมีการศึกษามากกว่าคนอื่น ๆ เมื่อประชาชนมีปัญหายุ่งยากก็มักจะมาปรึกษาหารือกับครู
4. เป็นนักนวัตกรรม (Innovator) กล่าวคือ ครูเป็นผู้ที่คุ้นเคยกับแหล่งวิทยาการต่าง ๆ มากกว่าประชาชนทั่วไป สามารถรับรู้และแสวงหาความรู้หรือเทคนิคใหม่ ๆ ทั้งในด้านวิชาการและงานพัฒนาต่าง ๆ จึงเป็นผู้ที่จะนำเอาสิ่งประดิษฐ์หรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ รวมทั้งแนวทางการปฏิบัติใหม่ ๆ ที่เอื้อต่อการพัฒนาเผยแพร่แก่ท้องถิ่น
5. เป็นผู้ให้บริการแก่ท้องถิ่น เนื่องจากโรงเรียนเป็นสถานทางสังคมที่ตั้งอยู่ในท้องถิ่นและครูเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียน จึงต้องมีหน้าที่เกื้อกูลประโยชน์ต่าง ๆ ที่โรงเรียนมีอยู่ให้แก่ท้องถิ่นด้วย ตั้งแต่การให้บริการด้านอาคารสถานที่เพื่อใช้เป็นที่พักของชาวบ้าน หรือเป็นแหล่งสาธิตเทคนิคหรือวิธีการใหม่ ๆ การให้ยืมวัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้ของโรงเรียน รวมทั้งให้บริการด้านความรู้ทางวิชาการและการประกอบอาชีพ เช่น เชิญวิทยากรมาบรรยายในเรื่องต่าง ๆ เป็นต้น
6. เป็นผู้ประสานงาน (Link or Coordinator) คือเป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างประชาชนกับรัฐบาล โดยทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย เช่น ติดต่อขอความช่วยเหลือหรือบริการของรัฐในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งวัสดุ วิชาการ หรืองบประมาณมาให้กับชุมชน การนำข่าวสารบ้านเมืองและนโยบายของรัฐบาลมาชี้แจงให้ประชาชนทราบ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ

และความร่วมมือที่ดีต่อกัน เมื่อมีเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลมาดำเนินโครงการพัฒนาให้แก่ชุมชน ครูก็คอยชี้แจงและแนะนำให้เขาทราบปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น รวมทั้งการเตรียมประชาชนให้สามารถทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานดังกล่าวได้

7. เป็นนักรวมกลุ่มหรือผู้จัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นในท้องถิ่น (Organizer) หมายถึง การชักนำหรือจูงใจชาวบ้านที่มีภูมิหลังด้านต่าง ๆ แยกต่างหากมารวมกลุ่มกัน เพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนาท้องถิ่นได้ ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่มีอาชีพ ฐานะทางเศรษฐกิจและการศึกษาระดับใด ในบางครั้งครูยังคงเป็นผู้ที่ระดมสรรพกำลังและทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาอีกด้วย

8. เป็นผู้แก้ปัญหาแก่ท้องถิ่น เนื่องจากคนในท้องถิ่นให้ความเชื่อถือและไว้วางใจครูว่าเป็นผู้ที่ทราบถึงเป้าหมายและโครงการของรัฐบาล สามารถติดต่อสื่อสารและขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนได้ ครูจึงมักจะต้องรับภาระในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้แก่ชุมชน

9. เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) กล่าวคือ เป็นผู้ที่จะพัฒนาความรู้ความสามารถ ทักษะ และทัศนคติของประชาชนในท้องถิ่นให้เป็นคนสมัยใหม่ (Modern Man) กล่าวที่จะริเริ่มปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้า โดยการวางแผนและกำหนดโครงการพัฒนาด้านต่าง ๆ ให้แก่ท้องถิ่น กระตุ้นและสนับสนุนให้ประชาชนยอมรับโครงการใหม่ ๆ และวิธีดำเนินชีวิตแบบใหม่รวมทั้งการปรับตัว เข้ากับสถานการณ์ของโลกปัจจุบันได้ดี

เป้าหมายและทิศทางในการผลิตบัณฑิต

การผลิตบัณฑิต นับว่าเป็นงานสำคัญของสถาบันอุดมศึกษา เป็นงานที่ละเอียดอ่อนและยากยิ่ง เพราะจะต้องไม่เพียงแต่ผลิตบัณฑิตออกมาได้เท่านั้น แต่ต้องผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพด้วย บัณฑิตจึงจะเป็นคนที่มีคุณค่าในสังคม เป็นทรัพยากรที่มีค่า เป็นคนดีไม่สร้างปัญหาในสังคม คนที่ได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตนั้น ควรจะต้องได้รับการพัฒนาทุก ๆ ด้าน ตลอดระยะเวลาที่ยังอยู่ในสถาบันการศึกษา (บุญธรรม จิตโฮสง 2529: 1)

บัณฑิตคือผู้มีวิชาชีพระดับสูง พวที่จะประกอบสัมมาชีพและส่งเสริมความก้าวหน้า มีปัญญารอบรู้ในวิทยาการพอที่จะรู้ถึงคุณค่า สมบัติ และวัฒนธรรมที่ได้ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ พร้อมทั้งเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม ที่จะนำไปเป็นหลักให้รู้จักคิดวินิจฉัย ใฝ่ใจหาความรู้ใหม่ ๆ และพร้อมที่จะเผชิญ และนำสังคมในอนาคต (ลีปนันทน์ เกตุทัต 2524: 3)

ในบทบาทของสถาบันอุดมศึกษาซึ่งมี เพื่อการผลิตบัณฑิต การวิจัยสร้างความรู้และ
ประยุกต์ใช้ และการบริหารชุมชน บทบาทของสถาบันอุดมศึกษาจึงควรเน้นไปที่ (ประกอบ
คูปริตน์ 2529: 61-63)

1. พัฒนามนุษย์ให้มีความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ทั้งในแง่ของความรู้และคุณธรรม
คือ ใ้รู้จักคิด และสามารถดำเนินงานให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม

2. พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ พัฒนาความสามารถของมนุษย์ เพื่อทดแทนการขาด
ทรัพยากรธรรมชาติ

3. พัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ มีความสามารถในการตัดแปลงและใช้ทรัพยากร
ธรรมชาติให้ได้ประโยชน์มากที่สุด มีการทดลอง ค้นคว้า วิจัย

4. พัฒนาสังคม ส่งเสริมสภาพความมั่นคงในการดำรงชีวิตให้มีความสามารถใน
การพัฒนาตามข้อ 1-3

ในการสร้างมนุษย์โดยสมบูรณ์ในที่นี้ส่วนหนึ่งหมายถึง

1. รู้จักคิดและสามารถดำเนินงานที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม หรือ

2. พร้อมด้วยคุณสมบัติ 4 อย่าง คือ 4 RS

Right เป็นคนที่รู้จักในสิทธิของตนเอง และเคารพในสิทธิพึงมีพึงได้ของผู้อื่น

Reason เป็นคนรู้จักเหตุผล มีหลักวิทยาศาสตร์หรือหลักพุทธศาสตร์ในการ

วิเคราะห์ปัญหาและการตัดสินใจบนฐานของสัจธรรม

Responsibility เป็นคนมีความรับผิดชอบต่อบทบาททั้งต่อครอบครัว การงาน
และสังคม

Relation เป็นคนรู้จักความสัมพันธ์ โดยเฉพาะคือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์
รู้จักให้รู้จักรับ เข้าใจ ความนึกคิดของผู้อื่น และทำงานร่วมกันได้

นอกจากนี้ยังได้มีการมองคุณสมบัติของบัณฑิต ซึ่งจะมีครอบคลุมเอาไว้ดังนี้

1. รับผิดชอบในหน้าที่

2. มีระเบียบวินัย

3. ทำงานอย่างมีจุดมุ่งหมาย

4. มีศีลธรรมจรรยา

5. จัดระเบียบงานให้เข้ากันได้

6. สื่อในการเปลี่ยนแปลงระบบต่าง ๆ ในสังคมได้ การเปลี่ยนแปลงนั้นสามารถ
โต้แย้งด้านทานอำนาจรัฐในบางเรื่อง

7. สามารถแก้ปัญหา ปรับ และดัดแปลงได้ ไม่ว่าตน (บัณฑิต) นั้นจะอยู่ในสภาวะใด
และควรมองการบริหาร และการปกครองในแง่ของเศรษฐกิจ สามารถแก้ปัญหาและวางแผนนั่นเอง

8. ในแง่การเมือง ควรรู้จักวิเคราะห์ปัญหาของสังคมได้ จัดวางแผน จัดระบบที่จะ
แก้ปัญหาเหล่านั้นได้ด้วย

9. มีความสามารถในการเป็นผู้นำ

10. มีความรู้ความสามารถที่จะทำงาน (บริการ) ให้สอดคล้องกับแผนงานของชาติ
และสามารถแก้ปัญหาได้

ในการนี้นักคิดทางการอุดมศึกษาท่านหนึ่ง คือ Patricia Cross (1978) ได้
เสนอเอาไว้ว่า ถ้าสถาบันอุดมศึกษาจะสร้างคนนั้น คงจะต้องคำนึงถึงคุณสมบัติของมนุษย์ 3
ประการ คือ

1. การเก่งคิด คือ ความสามารถในการใช้สติปัญญา เก่งทฤษฎี การวิเคราะห์
สังเคราะห์ความรู้ใหม่

2. การเก่งคน คือ ความสามารถในการรู้จักคน มีทักษะในการทำงานร่วมกัน
ไม่ว่าจะเป็นในฐานะผู้ทำหรือผู้ตาม

3. การเก่งทำ คือ ความสามารถในด้านการลงมือทำด้วยตนเอง

จากแนวความคิดดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า คุณลักษณะที่สำคัญที่บัณฑิตพึงมีคือ ความ
สามารถด้านการเก่งคิด เก่งคน และเก่งทำ แม้ว่าสถาบันอาจจะไม่สามารถพัฒนาผู้เรียน
ให้เก่งทั้ง 3 ด้านนี้ได้อย่างสมบูรณ์ทุกด้าน แต่อย่างน้อยที่สุดบัณฑิตพึงได้รับการพัฒนาความ
สามารถเฉพาะด้านของตนให้ถึงศักยภาพที่ควรจะเป็นการกำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายใน
ความเป็นบัณฑิตของนักศึกษาแต่ละคนจึงควรหลากหลาย เป็นไปตามพื้นฐานและศักยภาพของเขา

หากจะกล่าวถึงคุณลักษณะที่นายจ้างภาคเอกชนต้องการสำหรับการบรรจุตำแหน่งงาน
ใหม่ ๆ นั้น นอกจากจะเป็นผู้ที่มาจากสาขาที่ต้องการแล้ว ยังต้องพิจารณาองค์ประกอบอื่น ๆ
อีก ในเรื่องนี้ สมัคร ธีธัญญา มาศรีตน และ ประกิต วิริโยทัย จากสมาคมจัดการธุรกิจแห่ง
ประเทศไทย (ธิดารัตน์ บุญนุช 2528: 233) มีความคิดเห็นสอดคล้องกันในเรื่องคุณสมบัติที่
ต้องการจากบัณฑิต คือ (1) เรียนเก่ง ฉลาด มนุษย์สัมพันธ์ดี มีศาสตร์ในการจงใจ (2) มี

ประสบการณ์ในการทำงาน ฝึกภาคปฏิบัติมาดี (3) ภาวะเป็นผู้สั่งงาน มีสำนึกในการบริการ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (4) การมีพื้นฐานความคิดเกี่ยวกับการลงทุน และ (5) มีประสบการณ์ด้านกิจกรรมนิสิตนักศึกษาขณะที่ศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัย เพราะถือว่าผ่านประสบการณ์เหล่านี้ ทำให้คล่องตัว รู้จักการทำงานดี ปรับตัวได้ดี

ดังนั้น สถาบันอุดมศึกษาจำเป็นต้องจัดประสบการณ์ให้นิสิตนักศึกษามีทักษะ มีแนวคิดและมีความรู้ในด้านวิชาชีพ โคเฮน (Cohen อ้างใน อิศารัตน์ บุญนุช 2528: 234) ได้วิจัยบทบาทของมหาวิทยาลัยที่จัดการเรียนการสอนเพื่อให้นิสิตนักศึกษามีทักษะด้านวิชาชีพ ไว้ว่า วิธีสอนที่มักใช้กันอยู่ยังไม่ได้ผลนัก เช่น วิธีการสอนแบบบรรยาย (Lecture) เป็นการเน้นบทบาทของผู้สอนในวิธีการสอนทางเดียว นิสิตนักศึกษายังไม่มีพัฒนาการการจับประเด็นต่าง ๆ เมื่อฟังบรรยาย นิสิตนักศึกษาจึงเชื่อมโยงความเข้าใจตามประสบการณ์การรับรู้ของตน ทำให้เกิดข้อจำกัดในการเรียนรู้และทักษะหรือในวิธีการสอนแบบสัมมนา ที่ผู้เรียนแลกเปลี่ยนความคิด เห็นก็ยังไม่ได้ผลมากนัก เนื่องจากหัวข้อสัมมนายังเป็นหัวข้อทางด้านวิชาการ ไม่ใช่ด้านวิชาชีพ ผู้เรียนไม่ให้ความสนใจ การเกรงกลัวอาจารย์ เกิดความเฉื่อยในชั้นเรียน ดังนั้นการเรียนรู้อด้านวิชาชีพจึงไม่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ นอกจากการเรียนตามเนื้อหาวิชาและการฝึกปฏิบัติตามทฤษฎีแล้ว ควรจะ (1) เรียนรู้และร่วมงานกับผู้เชี่ยวชาญทางอาชีพต่าง ๆ (2) ทำงานเป็นกลุ่ม มิใช่ฝึกแต่เพียงการเป็นผู้นำตามเท่านั้น แต่ต้องฝึกการประสานงานกับกลุ่มผู้นำอื่น ๆ อีกด้วย (3) รู้จักแสวงหาความรู้ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอให้ทันต่อเหตุการณ์ (4) จัดการให้มีความสามารถเรื่องความรับผิดชอบและการจัดการให้มีประสิทธิภาพ และ (5) สถาบันอุดมศึกษาต้องจัดหลักสูตรที่สนองต่อความรู้ทั้งที่เป็นรูปนัย (Formal) และอรูปนัย (Informal) สำหรับผู้เรียนในสถาบันหรือผู้ที่จบจากสถาบันไปแล้วได้มีโอกาสเรียนต่อเพื่อเพิ่มพูนความรู้ รับการถ่ายทอดความรู้ที่ช่วยให้มีทักษะการทำงานมากขึ้น

แต่ขณะเดียวกันจะพบว่า หลักสูตรในสถาบันอุดมศึกษาได้รับเสียงเรียกร้องจากสังคมว่า หลักสูตรไม่สามารถตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคมได้เต็มที่ ประเทศยังขาดหลักสูตรเบ็ดเสร็จระยะสั้นต่าง ๆ ที่น่าจะเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมได้ ดังที่ ประยูร ศรีประสาธน์ (2527: 68) กล่าวว่า หลักสูตรที่จัดสอนหลายหลักสูตรใช้มานานโดยไม่มีพัฒนาให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางด้านวิทยาศาสตร์ และ เทคโนโลยี เนื้อหาหลักสูตร

มีแนวโน้มจะชอยย่อยมากขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความพยายามขยายหน่วยงานเพื่อเปิดวิชาที่ อาจารย์ถนัดเท่านั้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรควรมีความชัดเจนและตรงความต้องการของ ตลาดแรงงาน มีวัตถุประสงค์ว่าผู้เรียนจบแล้วจะทำอะไรได้บ้าง ไม่ใช่เรียนเพื่อรู้เพียง อย่างเดียว และ วุฒิเทพ อินทปัญญา (2527: 93) ได้เสนอแนะว่า ในประเทศไทยจะ เห็นว่าสาเหตุที่บัณฑิตบางส่วนว่างงานก็เนื่องมาจากสถาบันการศึกษามิได้ผลิตบัณฑิตโดยไม่คิดตาม การเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงานอย่างใกล้ชิด ทำให้ไม่สามารถปรับหลักสูตรได้เร็วพอใน เมื่อบทบาทของสถาบันการศึกษาวางไว้จะจางมากเกินไป ความเป็นจริงแล้วควรจัดเตรียม บัณฑิตนักศึกษาเพื่อการจ้างงานและการสร้างงานเองให้มากขึ้น เนื่องจากผู้จบจากสถาบัน อุดมศึกษาส่วนใหญ่จะเป็นลูกจ้าง และตลาดแรงงานในอนาคตไม่ใช่ทำงานในด้านสาขาวิชาที่ ตนเรียน ตลาดแรงงานเป็นตลาดเปิด ซึ่งการจัดฝึกอบรมบุคคลให้มีความรู้ ทักษะ ทักษะที่ตรง ตรงกับ การจ้างงาน จะช่วยให้มีงานทำมากขึ้น

สำนึกที่ต้องสร้างขึ้นในตัวนิสิตนักศึกษาในด้านอาชีพ คือ การทำงานมิใช่แค่เพียง อาชีพรับจ้างอย่างเดียว บัณฑิตอาจสร้างงานเองได้ ดังที่ สำนักงานสถิติแห่งชาติ (ใน อิศารัตน์ บุญนุช บรรณาธิการ 2528: 236) ได้แบ่งประเภทของการมีงานทำออกเป็น 5 ประเภท คือ นายจ้าง ลูกจ้างรัฐ ลูกจ้างเอกชน ผู้ทำงานส่วนตัว และผู้ทำงานให้แก่ครอบครัว โดยไม่ได้รับค่าจ้าง ดังนั้น การสร้างงานตนเองจึงหมายถึงการทำงานส่วนตัว และการทำงาน ให้แก่ครอบครัว คำว่า "ผู้ทำงานส่วนตัว" หมายถึง ผู้ประกอบธุรกิจของตนเอง หรือได้ดำเนินการ ร่วมกับผู้อื่นในรูปของห้างหุ้นส่วน โดยหวังผลกำไร หรือส่วนแบ่งและไม่จ้างบุคคลอื่นมา ทำงานในฐานะลูกจ้าง และคำว่า "ผู้ทำงานให้แก่ครอบครัวโดยไม่ได้รับค่าจ้าง" หมายถึง ผู้ ซึ่งทำงานโดยไม่ได้รับค่าจ้างในไร่ของเกษตรกร หรือในธุรกิจของหัวหน้าครอบครัวหรือสมาชิก ในครัวเรือน ในสภาพเศรษฐกิจที่ไม่ขยายตัวในปัจจุบัน การเตรียมพร้อมให้นิสิตนักศึกษาสร้าง งานเอง จึงเป็นแนวโน้มที่ถูกพิจารณามากขึ้น

เพื่อสนับสนุนแนวคิดให้นิสิตนักศึกษาเกิดสำนึกในการสร้างงานตนเองนั้น มีแนวทางที่ เป็นไปได้อย่างยิ่ง เนื่องจากการสร้างงานตนเองเป็นการสร้างงานที่ไม่เป็นระบบดังที่ วันเนาวิ บูลลสุข (2528: 58) ได้สรุปลักษณะการสร้างงานที่ไม่เป็นระบบไว้ ดังนี้ (1) เป็นการง่ายที่จะ ประกอบกิจการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เดิม เป็นสำคัญ วงเงินลงทุนไม่มาก (2) เป็นกิจการที่มี ขนาดเล็กระดับครอบครัว มีการจ้างงานตนเองและครอบครัวเป็นสำคัญ จะมีการจ้างลูกจ้าง

อยู่บ้างแต่ไม่มากนัก (3) เป็นการดำเนินการต่อเนื่องกันมาแบบสืบทอดมรดกเป็นสำคัญ (4) ในการผลิตใช้แรงงานคนเป็นสิ่งสำคัญ และดัดแปลงเทคนิคบางอย่างมาใช้ (5) ความชำนาญได้รึบจากการมีประสบการณ์จากการปฏิบัติ ถ้าจะมีการฝึกอบรมก็มาจากระบบโรงเรียนเป็นสำคัญ และ (6) ตลาดสินค้าหรือการบริโภคเป็นตลาดภายในประเทศและภายในท้องถิ่น ไม่มีการควบคุมแต่ปล่อยให้แข่งขันโดยเสรี ดังนั้น การพัฒนานิสิตนักศึกษาเพื่อสร้างงานตนเอง สถาบันอุดมศึกษาต้องมีแหล่งข้อมูลอาชีพ การจัดอบรมวิชาชีพระยะสั้นเพื่อให้นิสิตนักศึกษาได้ทราบถึงลักษณะ และวิธีการจัดการโดยมีผู้ทำงานจริงเป็นวิทยากร

กรมการฝึกหัดครูต้องรับภาระในการรับนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เข้ามาเรียนปีละจำนวนมาก บุคคลเหล่านี้เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว อาจพบปัญหาการว่างงานในสาขาวิชาชีพครูในอนาคต จึงเห็นควรจะให้นักศึกษาเหล่านี้มีความรู้ความสามารถด้านวิชาชีพอื่น พอที่จะประกอบอาชีพได้ด้วย กรมการฝึกหัดครูจึงได้ผลิตและพัฒนาหลักสูตรวิชาเอก เทคนิค การอาชีพ ที่ส่งเสริมให้ประชากรมีอาชีพที่สอดคล้องกับสภาพทรัพยากรและความต้องการของท้องถิ่น นอกจากนี้ยังสามารถพัฒนาอาชีพของท้องถิ่นให้ก้าว ไปสู่ระบบอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ (กรมการฝึกหัดครู 2525-2529: 49)

ในฐานะที่ประเทศไทยเป็นประเทศที่กำลังพัฒนา และในการพัฒนาสังคมทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศนั้น คนซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในกระบวนการพัฒนาจะต้องได้รับการพัฒนาเสียก่อน ทั้งนี้เพราะการพัฒนาจะต้องอาศัยความร่วมมือจากประชาชน การที่ประชาชนจะสามารถให้ความร่วมมือกับรัฐได้ ประชาชนจะต้องมีความรู้ (knowledge) มีทัศนคติ (attitude) ที่ดีต่อการพัฒนา ตลอดจนมีความเข้าใจ (understanding) ถึงความจำเป็น ความสำคัญ และแผนของโครงการพัฒนาเสียก่อน ประชาชนจึงจะปฏิบัติ (performance) ตามแผนการพัฒนาได้ ปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาคนก็คือปัจจัยในเรื่องการสื่อสาร การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพจะสามารถพัฒนาความรู้ ทัศนคติ ตลอดจนความเข้าใจของประชาชนได้ บทบาทของการสื่อสารในการพัฒนาสังคม ก่อให้เกิดการพัฒนาวิชาการด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนา หรือนิเทศศาสตร์พัฒนาการ (Development Communication) (ประมะ สตะเวทิน 2527:

การสื่อสารเพื่อการพัฒนา

คำว่า "สื่อสารเพื่อการพัฒนา" หรือ "นิเทศศาสตร์พัฒนาการ" แปลจากภาษาอังกฤษว่า "Development Communication"

หากจะกล่าวโดยทั่วไป "การสื่อสารเพื่อการพัฒนา" หมายถึง การนำเอาสื่อสารทุกรูปแบบมาช่วยส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการพัฒนาประเทศ ได้แก่ การพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะในประเทศที่กำลังพัฒนา เช่น ประเทศไทยนั้นมีความจำเป็นเร่งด่วน จะต้องกระตุ้น และเร่งเร้ากระบวนการพัฒนาประเทศให้บรรลุเป้าหมายตามต้องการ ผู้วางแผนและนโยบายเห็นว่า การสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่จะช่วยผลักดันให้กระบวนการพัฒนาประเทศสำเร็จ ล่วงไปคัยคิ (บุญเลิศ ศุภคิลก 2530 : 969-970)

โดยขอบเขตของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา หรือนิเทศศาสตร์พัฒนาการนี้จะเน้นเฉพาะการศึกษาพิจารณาทฤษฎีนิเทศศาสตร์ (Communication Theory) และนิเทศนโยบาย (Communication Strategy) เพื่อพัฒนาประเทศ ทั้งนี้เพื่อให้โครงการต่าง ๆ อันมีขอบเขตกว้างขวางเหล่านั้นได้บรรลุเป้าหมายด้วยความรวดเร็วและสัมฤทธิ์ผลเต็มที่ วิชาการแขนงนี้อ่านวยประโยชน์แก่การพัฒนาการในระดับประเทศทุกโครงการ ทั้งในด้านการวางแผนนโยบาย การพัฒนาและในด้านการวางแผนนิเทศนโยบายการพัฒนา และในด้านการวางแผนนิเทศนโยบายเกี่ยวกับการใช้สื่อต่าง ๆ เพื่อพัฒนาให้ได้ผลเต็มที่รวมตลอดทั้งในด้านการประเมินผล การวิเคราะห์ข้อบกพร่องและอุปสรรคต่าง ๆ ของแผนและโครงการ (คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2520 : 1) ดังนั้น การสื่อสารเพื่อการพัฒนาจึงเป็นกระบวนการสื่อสารผสมผสานรูปแบบต่าง ๆ เข้าด้วยกัน (Multi-Media Intregated Communication Process) เพื่อช่วยให้โครงการต่าง ๆ บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาที่กำหนดไว้

หากยอมรับว่า สื่อสารเพื่อการพัฒนา ครอบคลุมถึงการนำทรัพยากรการสื่อสารทุกรูปแบบมาใช้เพื่อส่งเสริมกระบวนการพัฒนาประเทศหรือการเปลี่ยนแปลงสังคมแล้ว เราจะต้องกำหนดขอบเขตความหมายของคำต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้ชัดเจน โดยเฉพาะ "การเปลี่ยนแปลงทางสังคม" (social change) "การพัฒนาประเทศ" (national development) "การสื่อสาร" (communication) "ความทันสมัย" (modernization)

การเปลี่ยนแปลงสังคม

เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และเกี่ยวข้องกับปัจจัยหลายประการในสังคม จึงมีนักวิชาการให้คำจำกัดความไว้ต่าง ๆ กัน ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าจะเน้นการเปลี่ยนแปลงในด้านใดมากกว่ากัน แต่โดยทั่วไปจะหมายถึง กระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลง เกิดขึ้นกับโครงสร้างและหน้าที่ของระบบสังคม (Rogers with Svenning 1969: 3) ดังนั้น ขอบเขตของการเปลี่ยนแปลงสังคมจึงกว้าง และครอบคลุมไปถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม เช่น การปฏิวัติ การจัดตั้งองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น เหตุการณ์ดังกล่าวต่างมีผลกระทบต่อโครงร่างและการทำงานของระบบสังคมทั้งสิ้น

โรเจอร์ส(Rogers) นักสังคมวิทยาชนบทได้เสนอแนวความคิดไว้ว่ากระบวนการของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอาจแยกได้เป็นสามขั้นตอนคือ การประดิษฐ์คิดค้น ซึ่งเป็นช่วงที่ความคิดใหม่เริ่มวิวัฒนาการ การแพร่กระจาย ซึ่งเป็นกระบวนการที่แนวความคิดใหม่แพร่ออกไปสู่ประชาชน โดยอาศัย การยอมรับหรือไม่ยอมรับ แนวความคิด ข้อปฏิบัติหรือวัตถุประสงค์ของใหม่ (Rogers and Shoemaker 1971:7)

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ โรเจอร์ส ได้จำแนกประเภทของการเปลี่ยนแปลงสังคมต่าง ๆ (Rogers with Svenning 1969: 3-7) โดยถือเอาแหล่งที่มาของการเปลี่ยนแปลงเป็นเกณฑ์ โดยได้แบ่งการเปลี่ยนแปลงสังคมออกเป็น 2 ประเภทคือ การเปลี่ยนแปลงเกิดจากภายใน ซึ่งเป็น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากแรงผลักดันหรืออิทธิพลภายในระบบสังคมนั้นเอง เป็นความต้องการของสมาชิกภายในสังคมโดยตรง โดยไม่ได้รับอิทธิพลจากภายนอกและการเปลี่ยนแปลงเกิดจากการติดต่อจากภายนอก ซึ่งหมายถึง แหล่งภายนอกระบบสังคมเป็นผู้เสนอหรือนำความคิดใหม่ ๆ แนะนำให้สมาชิกในระบบสังคม การเปลี่ยนแปลงแต่ละประเภทอาจแยกย่อยออกไปอีกตามลักษณะการรับแนวความคิดข้อปฏิบัติหรือวัตถุประสงค์ของใหม่ของประชาชนในแต่ละสังคม ในกรณีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการติดต่อจากภายนอกสังคมนั้นแรงผลักดันอาจเกิดขึ้นตามธรรมชาติและประชาชนสมัครที่จะเลือกรับหรือไม่รับแนวความคิดก็ได้ โรเจอร์ส เรียกการเปลี่ยนแปลงประเภทนี้ว่า การเปลี่ยนแปลงที่มาจากแหล่งภายนอกโดยไม่จงใจ (selective contact change) กรณีตรงกันข้ามแรงผลักดันอาจมาจากบุคคลภายนอกที่ประสงค์จะให้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นและประชาชนได้รับการชักจูงให้ยอมรับความคิดนั้น ๆ เช่น ส่วนราชการส่ง

เจ้าหน้าที่เข้าไปช่วยเหลือให้คำแนะนำประชาชนในชนบทรู้จักวิธีเพาะปลูก หรือเลี้ยงสัตว์ โรเจอร์ส เรียกการเปลี่ยนแปลงประเภทนี้ว่า การเปลี่ยนแปลงตามเป้าประสงค์ (directed contact change) ซึ่งจะพบเห็นบ่อยในประเทศที่กำลังพัฒนา บางแห่งเรียกว่า การเปลี่ยนแปลงตามแผน (planned change) ในทำนองเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากอิทธิพลภายในระบบสังคมอาจจำแนกตามลักษณะของความสมัครใจของประชาชนในการรับแนวความคิดข้อปฏิบัติหรือวัตถุประสงค์ของใหม่นั้น

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ต่อโครงสร้างของสังคมและช่วยให้ประชาชนในสังคม เข้าใจสภาพของสังคมขณะนั้น

การสื่อสาร (Communication)

คำว่า "การสื่อสาร" หรือเรียกในภาษาอังกฤษว่า "Communication" นั้น ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ต่าง ๆ กัน (ประมะ สตะเวทิน 2529: 11-14) เช่น

เอเวอเรท เอ็มโรเจอร์ส และเอฟ ฟลอยด์ ชูเมเกอร์ (Everett M. Rogers and F. Floyd Shoemaker) "การสื่อสารคือ กระบวนการซึ่งสารถูกส่งจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร"

ประมะ สตะเวทิน "การสื่อสาร คือกระบวนการของการถ่ายทอดสารจากบุคคลฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า ผู้ส่งสารไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า ผู้รับสารโดยผ่านสื่อ"

การสื่อสารระหว่างมนุษย์เป็นกระบวนการอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นกิจกรรมพลวัตหรือกิจกรรมที่มีการเคลื่อนไหวตลอดมา (dynamic) ไม่มีจุดเริ่มต้น หรือจุดจบที่เห็นได้เด่นชัด การสื่อสารที่คิดขึ้นโดย นิวคอมบ์ (Newcomb) สะท้อนให้เห็น "กระบวนการทำงาน" ของการสื่อสารระหว่างบุคคลได้เป็นอย่างดี สมมติฐานสำคัญของ นิวคอมบ์ ก็คือ กิจกรรมการสื่อสารจะช่วยให้บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปมีความคิดเกี่ยวกับปัญหาในลักษณะที่คล้ายคลึงกันมาก (Newcomb 1953: 393-404) แนวความคิด

เกี่ยวกับกระบวนการสื่อสารท่านเองนี้จะช่วยให้มองเห็นภาพพจน์ของความสัมพันธ์ระหว่าง การสื่อสารกับการพัฒนาได้อย่างถูกต้องและชัดเจนมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม วิธีที่ง่ายและนิยมกันมากในการอธิบายความหมายของการสื่อสารคือ จำแนกให้เห็นองค์ประกอบต่าง ๆ ของการสื่อสาร คำนิยามของ ฮาโรลด์ ลาสเวลล์ (Harold Lasswell) เป็นที่นิยมแพร่หลายและได้รับการอ้างอิงมากเพราะครอบคลุม องค์ประกอบต่าง ๆ ของการสื่อสารไว้เกือบทั้งหมด โดยตั้งเป็นประโยคคำถามสั้น ๆ ว่า (Lasswell 1971: 84-99)

ใคร (Who)

พูดอะไร (Says what)

ผ่านสื่อใด (In which channel)

กับใคร (To whom)

เกิดผลอย่างไร (With what effect)

ฉะนั้นตามแนวความคิดของ ลาสเวลล์ นั้น การสื่อสารมีองค์ประกอบสำคัญคือ "แหล่งสาร" (source หรือ who) "สาร" (message หรือ what) "สื่อ (media หรือ which channel" "ผู้รับสาร" (receiver หรือ whom) "ประสิทธิผล" (what effects) นักวิชาการคนอื่นที่มีความคิดท่านเองเดียวกับ ลาสเวลล์ ได้แก่ เบอร์โล และโรเจอร์ส (Berlo 1960: 30-72) แบบของ เบอร์โล เรียกว่า S M C R ซึ่งย่อมาจาก Source, Message, Channel และ Receive ต่อมา โรเจอร์ส ได้เสนอเพิ่ม องค์ประกอบเข้าไปอีกคือ "ปฏิกริยาตอบสนอง" (feedback) ซึ่งเป็นการรวมองค์ประกอบ ตามแนวคิดของ ลาสเวลล์ และเบอร์โล ซึ่งจะได้องค์ประกอบคือ Source, Message, Channel, Receiver, Effect, Feedback : S M C R E F

นอกจากกระบวนการและองค์ประกอบต่าง ๆ ของการสื่อสารแล้ว คำนิยามบางคำ ยังพิจารณาคลุมไปถึง "หน้าที่" ของการสื่อสารด้วย ในกรณีนี้นักวิชาการส่วนมากอาศัยหลัก "การวิเคราะห์หน้าที่" ในการอธิบายบทบาทของสื่อมวลชนในการพัฒนาประเทศ ลาสเวลล์ กล่าวถึงหน้าที่สำคัญของสื่อมวลชนไว้ทั้งหมดสามประการ คือ

1. หน้าที่ให้ข่าวสาร
2. หน้าที่ให้ความเห็น
3. หน้าที่ให้การศึกษาและถ่ายทอดวัฒนธรรม ต่อมา ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) ได้เพิ่มหน้าที่ข้อที่สี่ คือหน้าที่ให้ความบันเทิง หน้าที่ทั้งสี่ประการนี้เป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลาย

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งในการวิเคราะห์การสื่อสาร คือการจำแนกประเภท การสื่อสารออกตามลำดับการวิเคราะห์ คือ การสื่อสารภายในบุคคล (intrapersonal) การสื่อสารระหว่างบุคคล (interpersonal) และการสื่อสารมวลชน ความจริงแล้วการสื่อสารระหว่างบุคคล และสื่อสารมวลชนนั้นเหมือนกันทุกอย่างในด้านองค์ประกอบ กระบวนการและหน้าที่ จะมีข้อแตกต่างกันบ้างก็เฉพาะในประเด็นปลีกย่อยเท่านั้น เป็นต้นว่า ในกระบวนการสื่อสารมวลชนนั้น ผู้ส่งสารแทนที่จะเป็นบุคคลธรรมดา กลายเป็นองค์การที่ประกอบด้วยบุคคลเป็นจำนวนมาก ข่าวสารที่ผลิตออกไปก็มีปริมาณมากและกระจายไปทั่ว ผู้รับสารแทนที่จะเป็นที่รู้จักกับผู้ส่งสารกลับแยกกระจัดกระจายกัน และไม่รู้จักกันเลยซึ่งเรียกว่ามวลชน (mass audience) ปฏิกริยาโต้ตอบ ที่เกิดขึ้นก็ไม่ได้เป็นไปทันทีทันใดหรือสังเกตได้ง่ายเหมือนการสื่อสารตัวต่อตัว (Schramm and Roberts 1971: 3)

การสื่อสารมีความสำคัญและมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสังคม การสื่อสารเป็นสายใยของสังคมและเป็นส่วนประกอบที่แนบเนื่องกับกระบวนการสังคมอย่างต่อเนื่อง วัฒนาการของสังคมจากกำเนิดจนถึงปัจจุบัน และการเปลี่ยนแปลงไปสู่อนาคต ซึ่งอาศัยการสื่อสารเป็นปัจจัยพื้นฐานทั้งสิ้น อาจกล่าวได้ว่าสังคมเกิดจากการสื่อสาร สังคมดำรงอยู่ได้ด้วยการสื่อสาร และเมื่อสังคมจะพัฒนาต่อไปสังคมก็ต้องอาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือเช่นกัน หากปราศจากการสื่อสารสมาชิกของสังคมก็จะไม่สามารถรับทราบข่าวสารเกี่ยวกับการพัฒนาและสังคมโดยรวมก็ไม่สามารถที่จะพัฒนาได้

การพัฒนาประเทศ (National Development)

คำว่า "การพัฒนา" (development) เป็นที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายและมีผู้ให้คำนิยามไว้มากมาย เช่น

ซิงห์ (Sinha) ให้คำจำกัดความของการพัฒนาว่า "เป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงเสมอไม่หยุดนิ่ง"

โรเจอร์ส และสเวนนิ่ง (Rogers with Svenning) ให้คำนิยามว่า "การพัฒนาเป็นรูปแบบการเปลี่ยนแปลงสังคมซึ่งเกิดจากการนำเอาแนวความคิดให้เข้ามาใช้ในระบบสังคม เพื่อช่วยเพิ่มรายได้ของประชาชนและยกระดับการครองชีพให้ดีขึ้น โดยอาศัยวิธีการผลิตสมัยใหม่ และการจัดองค์การทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ (Rogers with Svenning 1969: 8)

การที่สังคมหรือประเทศจะพัฒนาไปได้นั้น จำเป็นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเชื่อ และพฤติกรรมของประชาชน เพื่อให้สอดคล้องกับแผนการพัฒนา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะต้องเกิดจากความสมัครใจของประชาชน เป็นความรู้สึกหรือความต้องการของประชาชนที่จะเปลี่ยนแปลง ดังนั้นประเทศที่กำลังพัฒนาจำเป็นต้องทำให้ประชาชนตระหนักถึงความจำเป็นของการพัฒนาประเทศ และประโยชน์ที่จะได้รับจากการพัฒนาประเทศ จะต้องทำให้การตัดสินใจของประชาชนในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเป็นไปได้ง่ายขึ้น และต้องทำให้ประชาชนนำเอาวิธีปฏิบัติแบบใหม่มาใช้ให้เกิดผลโดยราบรื่นและรวดเร็ว ในการนี้การสื่อสารมีบทบาทสำคัญมากที่จะช่วยสำรวจภาวะใหม่ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในสังคม ชี้นำและควบคุมกระบวนการเปลี่ยนแปลง สอนทักษะใหม่ ๆ ให้ประชาชน สอนให้ประชาชนคุ้นเคยกับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป ตลอดจนทำให้ประชาชนเข้าร่วมในโครงการพัฒนา (ปรมะ สดะเวทิน 2529: 145)

ความทันสมัย (Modernization)

ความทันสมัย หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับบุคคลแทนที่จะเป็นสังคมส่วนรวมนักสังคมศาสตร์หลายท่าน เช่น แมกเคิลแลนด์ แบลค อิงคิลส์ เลอเนอร์ ซิลส์ และ โรเจอร์ส (McClelland, Black, Inkeles, Lerner, Shils and Rogers) ต่างมีความเห็นสอดคล้องกันว่า การที่บุคคลจะพัฒนาเป็นคนสมัยใหม่ (modern man) นั้นจะต้องมีคุณสมบัติทางจิตวิทยาหรือความรู้สึก นึกคิด ทัศนคติ และพฤติกรรมบางอย่าง คุณสมบัติเช่นนี้บางครั้งก็เรียกรวมว่า ลักษณะ

สมัยใหม่ (modernity) และกระบวนการที่ทำให้บุคคลพัฒนาจนมีคุณสมบัติ เช่นนั้น เรียกว่า ความทันสมัย (Black 1969: 1120-1141)

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือกระบวนการเกี่ยวกับความทันสมัยนี้ประกอบด้วยปัจจัยหรือ ส่วนประกอบต่าง ๆ เพียงด้านเดียวหรือหลายด้าน ถ้าเป็นหลายด้านก็หมายความว่า คนที่จะ เป็นบุคคลสมัยใหม่นั้นจะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติหลายอย่าง เช่น มีความรู้ทางการเมือง มีความกระตือรือร้นที่จะประสบความสำเร็จ สามารถนิภภาพทบาทของบุคคลอื่นได้ และมีความ ทะเยอทะยาน ซึ่งแต่ละคุณสมบัติจะแยกเป็นอิสระจากกัน กรณีตรงกันข้าม ถ้าความทันสมัยมี ส่วนประกอบด้านเดียว ก็หมายความว่าคุณสมบัติต่าง ๆ ของบุคคลสมัยใหม่นั้นมีความ เกี่ยวพัน และแสดงถึงลักษณะสำคัญอันเดียวกัน (บุญเลิศ ศุภคิดถ 2530: 974)

ทั้งการพัฒนาและความทันสมัยต่างก็เป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างมีแบบแผน เพื่อให้สังคมมีสภาพดีขึ้น การทำให้ทันสมัยเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล ซึ่งเป็นสมาชิกของ สังคม ในขณะที่การพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับสังคมโดยรวม

หน้าที่ของการสื่อสารในการพัฒนา

การปฏิบัติหน้าที่ของการสื่อสารเพื่อพัฒนาสังคม ในขณะที่ประเทศกำลังพัฒนาไปนั้น มีลักษณะดังนี้

1. หน้าที่ในการให้ข่าวสาร (Informative Function) ก่อนที่ประเทศจะพัฒนา ไปได้นั้นประชาชนจะต้องมีความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาตัวเอง และสังคมโดยรวม ดังนั้น หน้าที่ของการสื่อสารจึงเป็นการให้ข่าวสารแก่ประชาชนในลักษณะที่สร้างบรรยากาศแห่งการ พัฒนา ด้วยการเสนอข่าวสารเกี่ยวกับการพัฒนาแก่ประชาชนให้มาก ๆ สารของข่าวสารที่ เสนอได้แก่ วิธีชีวิตของสังคมที่พัฒนา โครงการพัฒนาต่าง ๆ ระบบการเมือง สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของประเทศตนเองและประเทศที่พัฒนา เป้าหมายและปัญหาของการพัฒนาการ เสนอข่าวลักษณะนี้เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความสนใจต่อการพัฒนา และเป็นการสร้าง บรรยากาศแห่งการพัฒนา ทำให้ประชาชนหุดากว่างขวางขึ้น และสามารถเปรียบเทียบตัวเอง และสังคมของตัวเอง กับสังคมอื่นและคนในสังคมอื่นได้ (Schramm 1964: 127-132 อ้างใน ประมะ สดะเวทิน 2529: 145-146)

2. หน้าที่ในการชักจูงใจ (Persuasive Function) การพัฒนาประเทศย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชน กล่าวคือ ประชาชนต้องเปลี่ยนทัศนคติ ความเชื่อและพฤติกรรมของตนเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ในสังคม หน้าที่ของการสื่อสารในประเทศที่กำลังพัฒนามีคือ การชักจูงใจให้ประชาชนเปลี่ยนวิถีชีวิตของตน และตัดสินใจเข้าร่วมในโครงการพัฒนาอย่างจริงจังด้วยการแสดงความคิดเห็น สนับสนุนโครงการพัฒนาของรัฐบาล และชี้แนะการตัดสินใจของประชาชน ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ที่ประชาชนและสังคมโดยรวมจะได้รับจากการพัฒนา

3. หน้าที่ในการให้การศึกษา (Educational Function) ในการพัฒนาประเทศนั้น เมื่อประชาชนได้รับทราบข่าวสารเกี่ยวกับความจำเป็นต้องมีการพัฒนาจนเกิดความรู้สึกกระตือรือร้น และตัดสินใจที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนแล้ว สิ่งก็ตามมาก็คือ ทำอย่างไรประชาชนจึงจะมีความรู้ความสามารถในการที่จะปรับตัว เองให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้นั้นคือ ทำอย่างไรประชาชนจึงจะมีความรู้ความเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบของตนในสังคมใหม่ ทำอย่างไรประชาชนจึงจะมีความสามารถในการที่จะใช้วิธีการใหม่ ๆ หรือประกอบอาชีพใหม่ คำตอบคือ รัฐบาลจะต้องให้ความรู้แก่ประชาชนในเรื่อง การอ่านออกเขียนได้ การเมือง การเกษตร การสาธารณสุข และการช่าง ซึ่งการสื่อสารโดยเฉพาะอย่างยิ่ง สื่อมวลชนสามารถที่จะทำหน้าที่ในการให้ความรู้ที่จำเป็นสำหรับการปรับตัวให้เข้ากับการพัฒนาสังคมได้ โดยการให้ความรู้แก่ประชาชนทั้งในเรื่องการอ่านออกเขียนได้ การปรับปรุงการกินอยู่ และการประกอบอาชีพ (Schramm 1964: 100-144 อ้างใน ประมว สตะเวทิน 2529: 146-147)

บทบาทของสื่อต่าง ๆ ในการพัฒนาท้องถิ่น

ในการสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นนั้นจำเป็นต้องใช้สื่อเป็นเครื่องมือ เพราะสื่อจะทำหน้าที่ในการเชื่อมโยงผู้ส่งสารกับผู้รับสารเข้าด้วยกัน ในการสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น สื่อก็จะเป็นผู้ทำหน้าที่ในการนำข่าวสารเกี่ยวกับการพัฒนาจากรัฐบาล หรือหน่วยงานของเอกชนซึ่งทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาไปสู่ประชาชนซึ่งเป็นเป้าหมายของการพัฒนา เช่น ประชาชนในชนบท คนยากจน คนที่อยู่ใกล้ เป็นต้น ในการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในระดับท้องถิ่น สื่อที่จะช่วยพัฒนาท้องถิ่นได้มีหลายประเภท เช่น สื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจ สื่อมวลชน และสื่อพื้นบ้าน

1. สื่อบุคคล หมายถึง ตัวคนที่ถูกนำมาใช้ในการสื่อสารกับผู้รับสารในลักษณะ
เผชิญหน้า (Rogers with Shoemaker 1971: 252)

การใช้สื่อบุคคลในการสื่อสาร จึงกระทำได้ทั้งในรูปของการสนทนากับผู้รับ
สารเพียงคนเดียวหรือในรูปของการประชุมกลุ่ม ซึ่งประกอบด้วยผู้รับสารมากกว่า 1 คนก็ได้
สื่อบุคคลในการสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ได้แก่ พัฒนาการ นักส่งเสริมการเกษตร เจ้าหน้าที่
สาธารณสุข อาสาสมัครสอนหนังสือ นักวางแผนครอบครัว เจ้าหน้าที่พัฒนา ผู้นำในท้องถิ่น เช่น
กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระ และครู สมาชิกในครอบครัว เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน เป็นต้น

การใช้สื่อบุคคลในการสื่อสารก่อให้เกิดผลดี 3 ประการ คือ

- 1.1 สามารถนำข่าวสารที่ต้องการเผยแพร่ไปสู่ประชาชนได้โดยตรง
- 1.2 การใช้สื่อบุคคลทำให้การเผยแพร่ข่าวสารเป็นไปในลักษณะที่ยืดหยุ่นปรับให้
เข้ากับผู้รับสารเป็นราย ๆ ไปได้ และยังทำให้ได้รับทราบความรู้สึกนึกคิดของผู้รับสารได้ทันที
- 1.3 เมื่อการตัดสินใจตามคำแนะนำของผู้เผยแพร่แล้วก็จะเกิดความรู้สึกว่าตน
ได้รับรางวัลทันทีจากการที่ผู้เผยแพร่เห็นชอบด้วยกับการตัดสินใจของตน
- 1.4 ประหยัดเวลา และค่าใช้จ่าย

2. สื่อเฉพาะกิจ หมายถึง สื่อที่ถูกผลิตขึ้นมาโดยมีเนื้อหาเฉพาะและจุดมุ่งหมายหลัก
อยู่ที่ผู้รับสารเฉพาะกลุ่ม ตัวอย่างของสื่อเฉพาะกิจได้แก่ หนังสือ คู่มือ จุลสาร แผ่นพับ โปสเตอร์
ภาพ สไลด์ นิทรรศการ เทปคasset วิดีโอเทป เป็นต้น

คุณลักษณะที่ดีของการใช้สื่อเฉพาะกิจเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นก็คือ ผู้ใช้สามารถนำ
ข่าวสารของการพัฒนาเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่งของโครงการพัฒนา โครงการใดโครงการหนึ่ง
ซึ่งต้องการที่จะทำการรณรงค์เฉพาะเรื่องนั้นกับประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นเป้าหมายของ
โครงการพัฒนาได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของประชาชนเป้าหมาย

การใช้สื่อเฉพาะกิจในการพัฒนาย่อมสามารถทำให้ประชาชนกลุ่มเป้าหมายของ
โครงการพัฒนาได้รับทราบข่าวสาร ความรู้โดยตรงและถูกต้อง ช่วยให้เกิดการตัดสินใจและ
ลงมือปฏิบัติได้ถูกวิธี

3. สื่อมวลชน หมายถึง สื่อที่สามารถนำสารจากผู้ส่งสารไปสู่ผู้รับสารซึ่งประกอบด้วยคนจำนวนมากได้อย่างรวดเร็ว ภายในเวลาเดียวกันหรือในเวลาใกล้เคียงกัน โดยทั่วไปแล้ว สื่อมวลชน ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ นิตยสารและภาพยนตร์ (ประมะ สตะเวทิน 2529: 28)

สื่อมวลชนมีคุณสมบัติที่ดี 3 ประการ คือ

- 3.1 สามารถเผยแพร่ข่าวสารไปสู่ประชาชนจำนวนมากได้ในเวลาอันรวดเร็ว
- 3.2 สามารถให้ความรู้และข่าวสารแก่ประชาชนได้เป็นอย่างดี
- 3.3 สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ไม่ฝังแน่นได้ (Rogers with Shoemaker 1971: 252)

แม้สื่อมวลชนจะมีคุณสมบัติที่ดีร่วมกันดังกล่าวข้างต้นแต่สื่อมวลชนแต่ละสื่อก็มีขีดความสามารถที่จำกัดแตกต่างกันไป ดังนั้นในการนำสื่อมวลชนแต่ละประเภทมาใช้ในการพัฒนาท้องถิ่น ผู้ใช้จึงควรทราบถึงข้อจำกัดของสื่อแต่ละประเภทบางประการ เช่น แม้วีทยุกระจายเสียงจะเป็นสื่อที่แพร่หลายและเข้าถึงประชาชนได้ทุกแห่ง แต่ก็มีขีดความสามารถทำให้ประชาชนได้รับทราบข่าวสารเฉพาะทางเลือกซึ่งอาจจะเป็นการยากแก่การเข้าใจของประชาชนที่ด้อยการศึกษา ในขณะที่วิทยุโทรทัศน์สามารถทำให้ประชาชนเกิดการเข้าใจได้ง่ายกว่าเพราะสามารถรับทราบข่าวสารจากทั้งทางเสียงและทางภาพ แต่เครื่องรับโทรทัศน์ก็ไม่แพร่หลายเพราะมีราคาแพงและบางท้องถิ่นก็ไม่มีไฟฟ้าใช้หรือไม่อยู่ในรัศมีของการกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์ ดังนั้นข่าวสารการพัฒนาท้องถิ่นจึงไม่สามารถเข้าถึงประชาชนได้อย่างกว้างขวางในท้องถิ่นเดียวกันแม้ภาพยนตร์จะมีความสามารถในการนำสารไปสู่การรับรู้ของประชาชนได้ทั้งทางภาพและทางเสียงแต่ประชาชนในชนบทที่อยู่ห่างไกลก็มีโอกาสได้ดูภาพยนตร์น้อยยิ่งเป็นสื่อประเภทหนังสือพิมพ์และนิตยสารด้วยแล้ว นอกจากนี้จะไม่แพร่หลาย อันมีสาเหตุมาจากความไม่สะดวกในการขนส่งคมนาคมไปสู่ท้องถิ่นชนบทตลอดจนมีราคาแพงเกินไปสำหรับชาวชนบทแล้ว ยังมีประชาชนอีกไม่น้อยที่ไม่รู้หนังสือ

เนื่องจากสื่อแต่ละประเภทมีคุณสมบัติและความสามารถต่างกัน โรเจอร์สและสเวนนิ่ง (Rogers และ Svenning) ได้เปรียบเทียบถึงความแตกต่างของสื่อมวลชนและสื่อมวลชนไว้อย่างนี้ (Rogers with Svenning 1969: 125)

ลักษณะของการสื่อสาร	สื่อบุคคล	สื่อมวลชน
1. ทิศทางการไหลของข่าวสาร	เป็นการสื่อสารแบบ สองทาง	เป็นการสื่อสาร แบบทางเดียว
2. ระยะเวลาในการส่งสารไปยังคน จำนวนมาก	ทำได้ช้าๆ	เป็นไปอย่างรวดเร็ว
3. ความถูกต้องของสารเมื่อส่งไปถึงคน จำนวนมาก	มีความถูกต้องน้อย	มีความถูกต้องมาก
4. ความสามารถในการเลือกผู้รับสาร	ทำได้ง่าย	ทำได้ยาก
5. ความสามารถในการจัดการเลือก รับข่าวสารของผู้รับสาร	ทำได้ง่าย	ทำได้ยาก
6. โอกาสที่จะได้รับผลสะท้อนกลับ	มีมากและรวดเร็ว	มีน้อยและช้า
7. ผลที่อาจเกิดขึ้น	เปลี่ยนทัศนคติของผู้รับสาร	ให้ความรู้แก่ผู้รับสาร

4. สื่อพื้นบ้าน หมายถึง รูปแบบของการสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคลหรือบุคคลกับกลุ่มคน หรือกลุ่มคนกับกลุ่มคน ที่ได้ประพฤติกฎปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเกิดความเคยชิน เป็นประเพณีขึ้น และครอบคลุมถึงประเพณีเรื่อง ภาษา ท่าทาง การแต่งกาย เครื่องใช้ ฯลฯ ที่ประชาชนในสังคมหนึ่งกำหนดความหมายที่แน่นอน เอาไว้ให้เป็นที่เข้าใจตรงกันอีกด้วย (สุรพล วิรุฬห์รักษ์ 2527: 17-18)

สื่อพื้นบ้านมีข้อดีอยู่หลายประการ หากสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้ถูกกาลเทศะ ดังคำกล่าวของปาร์มาร์ (Parmar) ว่า (วีรยุทธ บุญยะโวโรจน์ 2530: 884)

4.1 เป็นสื่อที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนทั้งประเทศ และสามารถแสดงออกทางอารมณ์มากกว่าการให้เหตุผลทางวิชาการ

4.2 สื่อพื้นบ้านสามารถดัดแปลงการแสดงได้หลายรูปแบบ เพื่อสนองความต้องการในด้านการสื่อสารกับประชาชนทุกกลุ่ม

4.3 สื่อพื้นบ้าน เป็นของท้องถิ่นและมีชีวิต บางลักษณะสามารถสร้างความสามัคคีในกลุ่มผู้ดู หรือผู้ฟังได้ดีกว่าสื่อมวลชนสมัยใหม่

4.4 สื่อพื้นบ้าน เป็นสื่อที่ทำได้ง่ายสำหรับชาวบ้าน

4.5 สื่อพื้นบ้าน สามารถปรับตัวเข้ากับเนื้อหาใหม่ ๆ ได้เสมอ

4.6 สื่อพื้นบ้าน เป็นสื่อมีราคาถูก

จุมพล รอดคำดี และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่องการสำรวจสื่อพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปี 2527 พบว่า สื่อพื้นบ้านยังมีอิทธิพลอยู่มากถึงแม้ว่าปัจจุบันจะมีสื่อมวลชนที่ทันสมัยเข้ามาเป็นคู่แข่ง สิ่งที่น่าเป็นห่วงในขณะนี้คือ จะทำอย่างไรที่จะอนุรักษ์สื่อพื้นบ้านเหล่านี้เอาไว้ตลอดไป เพราะผู้ที่ประกอบอาชีพในด้านนี้มีอยู่ไม่มากนัก

สื่อพื้นบ้านเป็นมรดกของชาติ และมีบทบาทสำคัญในการสื่อสาร และการพัฒนา ก่อนปรากฏการณ์ของสื่อมวลชน ถึงแม้สื่อพื้นบ้านมักจะมุ่งเน้นความบันเทิง และลดความสำคัญลงไปบ้าง แต่ก็ยังมีความหมายต่อประชาชนในสังคมไทยอยู่มาก การนำสื่อพื้นบ้านมาใช้ในการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในส่วนที่สื่อมวลชนโดยสมรรถนะนั้น นอกจากเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่สื่อพื้นบ้านโดยตรงแล้ว ยังเป็นการเสริมสร้างเครือข่ายของการสื่อสารให้เกิดประสิทธิผลโดยสมบูรณ์ด้วย (สุรพล วิรุฬห์รักษ์ 2527: 21)

เมื่อสื่อพื้นบ้านสามารถสื่อสารและเป็นสื่อกลางระหว่างรัฐบาลกับประชาชน หรือประชาชนกับประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องดำเนินการอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ควบคู่ไปกับการบันเทิงที่สามารถให้ได้โดยไม่มีข้อจำกัด

การใช้การสื่อสารเพื่อการพัฒนา

การพัฒนาประเทศเป็นปรากฏการณ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่าง ๆ หลายกิจกรรม ดังนั้นในการดำเนินการพัฒนาประเทศ รัฐบาลจึงต้องดำเนินการวางแผนพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ ไปพร้อม ๆ กัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการใช้การสื่อสารเพื่อพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ ของการพัฒนาประเทศแบ่งได้หลายด้านดังนี้คือ (ประมะ สตะเวทิน 2530: 84)

- การใช้การสื่อสารเพื่อพัฒนาการศึกษา
- การใช้การสื่อสารเพื่อพัฒนาการสาธารณสุข

- การใช้การสื่อสาร เพื่อพัฒนาการเกษตร
- การใช้การสื่อสาร เพื่อพัฒนาการเมือง
- การใช้การสื่อสาร เพื่อพัฒนาสังคม
- การใช้การสื่อสาร เพื่อพัฒนาวัฒนธรรม
- การใช้การสื่อสาร เพื่อพัฒนาการ เศรษฐกิจและการอุตสาหกรรม

การใช้การสื่อสารเพื่อพัฒนาการศึกษา

ในการพัฒนาประเทศมีปัจจัยต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนามากมาย ปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งคือ คน ประเทศจะพัฒนาไปได้ต้องอาศัยคนที่มีคุณภาพ มีสุขภาพดี มีความรู้ความสามารถและการที่คนจะมีความรู้ความสามารถก็ต้องมีการพัฒนาในด้านการศึกษา นอกจากนี้แล้วการสื่อสารก็สามารถถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาการศึกษาได้ด้วย ในทางปฏิบัติมีการนำการสื่อสารมาใช้เพื่อพัฒนาด้านการศึกษาใน 2 ลักษณะคือ

1. การใช้การสื่อสารในการสอนให้รู้หนังสือ การรู้หนังสือเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพ มีความคิดสร้างสรรค์ และเร่งการพัฒนาประเทศ ดังนั้นเนื้อหาของการสอนจึงต้องเกี่ยวข้องกับความจริงของชุมชนและแผนพัฒนา แรงจูงใจต้องเกิดจากความ เชื่อมั่นว่าการเรียนเพื่อให้รู้หนังสือ นั้น เป็นสิ่งที่ดีต่อตัวเองและชุมชน การสื่อสารที่ใช้ในการสอนให้รู้หนังสือนั้นมี 3 รูปแบบ

แบบแรก เป็นการใช้อาสาสมัครช่วยสอนหนังสือให้คนที่ไม่รู้หนังสือโดยใช้สื่อวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และสื่อสิ่งพิมพ์

แบบที่สอง คือ การเรียนการสอนในโรงเรียนโดยมีครูทำหน้าที่สอน และมีภาพยนตร์ วิทยุกระจายเสียง หรือวิทยุโทรทัศน์ เป็นสื่อช่วยการสอน

แบบที่สาม คือ การใช้สื่อสารมวลชนทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หรือภาพยนตร์เป็นสื่อการสอนในการสอนแบบนอกระบบโรงเรียนแก่ผู้ไม่รู้หนังสือ

2. การใช้การสื่อสารในการศึกษาทั่ว ๆ ไป ปัจจุบันได้มีการนำเอาสื่อมวลชนมาใช้ในการศึกษาอย่างแพร่หลาย และสื่อมวลชนก็ได้มีส่วนช่วยในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาด้วย

ไม่ว่าจะเป็นการใช้วิทยุกระจายเสียง และวิทยุโทรทัศน์ประกอบการสอนในชั้นเรียน เพื่อช่วยพัฒนาคุณภาพในการสอน เพื่อยกระดับความสามารถของครู และการใช้วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ เพื่อขยายโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนที่อยู่ที่บ้าน หรือแก่ชุมชนที่ยังไม่มีโรงเรียน

ดังนั้นการสื่อสารและการศึกษาจึงเป็นสิ่งที่คู่กันและเกื้อกูลส่งเสริมซึ่งกันและกัน ดังจะเห็นได้จากการศึกษาไม่ว่าจะเป็นในระบบหรือนอกระบบโรงเรียน ต่างก็มุ่งพัฒนาคนให้มีความรู้ ความคิด สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม สามารถปรับตัว เข้ากับสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้ ส่วนบทบาทหน้าที่ของการสื่อสารก็ช่วยให้บุคคลพัฒนา จุดมุ่งหมายของการศึกษาเช่นกัน ที่เห็นได้ชัดเจนคือ การใช้การสื่อสารช่วยในการฝึกหัดให้คนอ่านออกเขียนได้ การที่ประเทศจะพัฒนาได้เพียงใดนั้นประชาชนต้องได้รับการศึกษาระดับหนึ่งก่อนอย่างน้อยต้องอ่านออกเขียนได้ ดังที่ เลอเนอร์ (Lerner อ้างใน เสถียร เขยประทับ 2528: 62) ชี้ให้เห็นว่า "การอ่านออกเขียนได้เป็นพลังผลักดันที่สำคัญยิ่งในการปรับปรุงทุกแง่ทุกมุมของชีวิตให้ทันสมัย...การอ่านออกเขียนได้เป็นทักษะเบื้องต้นของบุคคลที่เป็นฐานสำหรับการพัฒนาต่อไป"

ถ้าปราศจากการสื่อสาร การสอนอ่านเขียนจะเกิดขึ้นได้อย่างไร เช่นเดียวกับการพัฒนาด้านอื่น ๆ ก็คงเกิดได้ยากเช่นกัน (สุมาลี สังข์ศรี 2530: 545)

การใช้การสื่อสารเพื่อพัฒนาการสาธารณสุข

ประเทศจะพัฒนาได้ต้องอาศัยประชาชนที่มีสุขภาพอนามัยดี สภาพแวดล้อมปราศจากมลภาวะรัฐจะต้องจัดบริการสาธารณสุขให้ครอบคลุม การส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การรักษาพยาบาล และให้ประชาชนร่วมมือในการพัฒนาสุขภาพอนามัยของตนเอง ครอบครัว และชุมชน ดังนั้นประชาชนจะต้องได้รับทราบข่าวสารเกี่ยวกับการพัฒนาสาธารณสุข การพัฒนาการสาธารณสุขจึงจำเป็นต้องใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือที่จะทำให้ประชาชนเกิดความรู้ ความเข้าใจ และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาสาธารณสุขของประเทศ บทบาทของการสื่อสารในการพัฒนาการสาธารณสุขก็คือ

1. การให้ข่าวสาร เพื่อแจ้งให้ประชาชนทราบเรื่องราวต่าง ๆ และเพื่อกระตุ้นความสนใจของประชาชนให้ร่วมมือในการแก้ปัญหาสุขภาพอนามัย และส่งเสริมสุขภาพตนเอง
2. การให้ความรู้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และรู้จักวิธีการปฏิบัติตามแผนการพัฒนาสาธารณสุขด้านต่าง ๆ เช่น การวางแผนครอบครัว การสาธารณสุขขั้นมูลฐาน การป้องกันยาเสพติด เป็นต้น
3. ชักจูงใจให้ประชาชนปฏิบัติตามแผนการพัฒนาสาธารณสุขอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

การใช้การสื่อสารเพื่อพัฒนาการเกษตร

ปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งของประเทศที่กำลังพัฒนาก็คือปัญหาการเกษตร การเกษตรเป็นอาชีพหลักของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศ ผู้ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมเหล่านี้มีความค้อยในหลาย ๆ เรื่อง ทั้งความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสวงหาข่าวสารของมนุษย์ ทำให้ไม่สามารถที่จะสร้างผลผลิตทางการเกษตรให้ได้คุณภาพดีและมีปริมาณคุ้มค่ากับการลงทุนทั้งด้านแรงงานและทุน เพราะใช้วิธีการเกษตรแบบเก่า ไม่สามารถที่จะปรับปรุงที่ดินทำกินซึ่งมีอยู่จำกัดให้มีคุณภาพดีขึ้น ขาดความสามารถทางด้านการค้า เมื่อสร้างผลผลิตออกมาแล้วก็ไม่สามารถนำผลผลิตไปสู่ตลาดได้ ขาดข่าวสารเกี่ยวกับสังคมภายนอก ทำให้มีโลกทัศน์แคบและขาดความกระตือรือร้น ยึดติดกับขนบธรรมเนียมประเพณีแบบดั้งเดิมและต่อต้านการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาการเกษตรกรรมเพื่อพัฒนาเกษตรกรจึงมีความสำคัญยิ่งสำหรับประเทศที่กำลังพัฒนา การสื่อสารเพื่อพัฒนาการเกษตรกรรม จึงเป็นโครงการที่จะต้องมีการวางแผนอย่างรอบคอบ ดังนั้นการสื่อสารจึงมีความสำคัญในการเผยแพร่ข่าวสารให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชน

การใช้การสื่อสารเพื่อพัฒนาการเมือง

ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งของประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย เมฆอยู่ก็คือ ทำอย่างไรประชาชนของประเทศจึงจะมีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับระบบการเมืองและการปกครองของประเทศ ตลอดจนปฏิบัติหน้าที่ทางการเมืองได้อย่างถูกต้อง

การเรียนรู้และการพัฒนาด้านการเมือง การปกครองของประชาชนนั้น เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องและดำเนินไปตลอดชีวิตในลักษณะของการสะสม ดังนั้นสถาบันต่าง ๆ ในสังคมจึงมีส่วนในการทำให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ และการพัฒนาได้ทั้งสิ้น นับตั้งแต่ครอบครัว สถาบัน

การศึกษา กลุ่มเพื่อน พรรคการเมือง สมาคมวิชาชีพ และสถาบันที่ขาดเสียมิได้ก็คือ สถาบันสื่อมวลชน เพราะเป็นสถาบันที่สามารถถ่ายทอดข่าวสาร ความรู้ และ ความคิด เห็นทางด้าน การเมืองการปกครองไปสู่ประชาชนได้อย่างกว้างขวาง อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าสถาบันสื่อมวลชน ทำหน้าที่ในการพัฒนาด้านการเมืองการปกครองของประชาชนได้ดังต่อไปนี้คือ

1. ทำให้เกิดความสนใจ การเสนอข่าวสารเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งในแง่ของตัวบุคคล ซึ่งเป็นผู้นำ นโยบาย ความคิดเห็น เป็นประจำสม่ำเสมอและต่อเนื่องยอมทำให้ประชาชนได้รับ ข่าวสารด้านการเมืองการปกครองโดยอัตโนมัติและค่อย ๆ สะสมจนเกิดเป็นความสนใจขึ้น

2. ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เรื่องของการเมืองการปกครอง เป็น เรื่องที่ค่อนข้างสลับซับซ้อนและเข้าใจยากสำหรับคนโดยทั่วไป การได้รับข่าวสารก็อยู่เป็นประจำจาก สื่อมวลชนทั้งทางหนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และนิตยสาร ย่อมเป็นโอกาสที่ดี จะทำให้ประชาชนเกิดความรู้ความเข้าใจที่ละเอียดจนถึงขั้นใช้งานได้

3. การทำให้เกิดทัศนคติ การเสนอข่าวสาร ความคิดเห็น และข้อโต้แย้งทาง การเมืองการปกครองของสื่อมวลชนจะสามารถช่วยกำหนดทัศนคติ ค่านิยม และการตัดสินใจแก่ ประชาชนได้

4. ทำให้เกิดการปฏิบัติ เมื่อประชาชนเกิดความรู้ความเข้าใจ ยอมรับทัศนคติใหม่ เกิดความทะเยอทะยานแล้ว สื่อมวลชนก็ทำหน้าที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่จะกระตุ้นให้ประชาชน ลงมือปฏิบัติต่อไป ไม่ว่าจะเป็น เรื่องของการวิพากษ์วิจารณ์ การแสดงความคิด เห็นต่อประเด็น ทางการเมือง หรือนโยบายการปกครองของรัฐบาลและพรรคฝ่ายค้าน การออกเสียงเลือกตั้ง การสมัครรับเลือกตั้ง การเข้าเป็นสมาชิกของพรรคการเมือง การมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่น การแสดงประชามติ เป็นต้น

นอกจากสถาบันสื่อมวลชนจะสามารถช่วยพัฒนาประชาชนได้แล้ว สถาบันสื่อมวลชน ยังมีบทบาทในการพัฒนาสถาบันการเมืองและการปกครองในประเทศได้ด้วย ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาล หน่วยงานราชการ พรรคการเมือง และกลุ่มอิทธิพล โดยการเสนอข่าวสาร และความคิดเห็น ทั้งนี้ เพราะในกระบวนการการเมืองและการปกครองนั้น ถือว่า สถาบันสื่อมวลชนเป็นกระบอก เสา สะท้อนให้สถาบันทางการเมืองการปกครองทราบถึงพฤติกรรมของตน

การใช้การสื่อสารเพื่อพัฒนาสังคม

สิ่งที่เป็นปัญหาของประเทศไทยที่กำลังพัฒนาในขณะที่ประเทศไทยกำลังอยู่ในกระบวนการของการพัฒนา ก็คือ เมื่อมีการพัฒนาทางด้านวัตถุ และมีการนำเอาเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในประเทศ สิ่งที่มีมักจะติดตามมาจากผลของการพัฒนาด้านวัตถุและเทคโนโลยีก็คือ สภาพของสังคมเปลี่ยนแปลงไป เมืองเล็กเปลี่ยนสภาพมาเป็นเมืองใหญ่ ชุมชนเล็ก ๆ กลายมาเป็นเมือง สภาพเหล่านี้ย่อมก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ทางสังคมติดตามมา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาอาชญากรรม ปัญหาเยาวชน ปัญหายาเสพติด ปัญหาแหล่งเสื่อมโทรม ปัญหาแรงงาน ปัญหาด้านศีลธรรม คุณธรรมที่แท้จริงของการพัฒนาประเทศก็คือ เมื่อประเทศพัฒนาไปแล้ว ทำอย่างไรประชาชนและสถาบันต่าง ๆ ในประเทศจึงจะสามารถปรับตัวได้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างสมดุล ทำอย่างไรปัญหาต่าง ๆ ด้านสังคมจึงจะไม่เกิดขึ้น ทำอย่างไรจึงจะสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ทางสังคม ซึ่งอาจเกิดขึ้นเนื่องจากความเจริญทางด้านวัตถุ เพื่อให้การพัฒนาประเทศเป็นทั้งการพัฒนาทางด้านวัตถุและการพัฒนาด้านสังคม

การสื่อสารซึ่งเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานของกระบวนการสังคมจึงสามารถถูกใช้เพื่อการพัฒนาด้านสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อมวลชน ซึ่งสามารถเผยแพร่ข่าวสารถึงประชาชนได้อย่างรวดเร็วและแพร่หลาย โครงการรณรงค์โดยใช้การสื่อสารและสื่อมวลชนจึงเป็นสิ่งจำเป็น

สื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ที่สามารถทำหน้าที่ในด้านนี้ได้มีดังนี้

1. วิทยุกระจายเสียง การใช้วิทยุกระจายเสียง เป็นสื่อในการพัฒนาด้านสังคมนั้น สามารถกระทำได้หลายรูปแบบ เช่น กระทำในรูปของบทบาทหรือสารคดีโดยการอ่านบทความหรือสารคดีออกอากาศ การปาฐกถา และการอภิปราย ตลอดจนการสัมภาษณ์ผู้มีความรู้และผู้มีหน้าที่รับผิดชอบ นอกจากนั้นยังสามารถกระทำได้ในรูปของความบันเทิงเพื่อดึงดูดความสนใจของผู้ฟัง และหลีกเลี่ยงการให้ความรู้โดยตรง ซึ่งอาจทำให้ผู้ฟังเบื่อหน่าย โดยการจัดเป็นละคร จัดรายการแข่งขันตอบปัญหา หรืออาจจัดในรูป ประการศ คำขวัญ หรือบทสนทนาสั้น ๆ

2. วิทยุโทรทัศน์ วิทยุโทรทัศน์สามารถถูกใช้ในการพัฒนาด้านสังคมได้หลายรูปแบบ เช่นกัน เช่น เสนอรายการเกี่ยวกับปัญหาสังคมและการพัฒนาสังคม เป็นประจำในรูปของการปาฐกถา การอภิปราย หรือฉายภาพยนตร์ การแข่งขันตอบปัญหา ทำเป็นประการศ คำขวัญ หรือบทสนทนาสั้น ๆ ประกอบการฉายสไลด์ หรือภาพยนตร์สอดแทรกเนื้อหาในรายการวิทยุโทรทัศน์ต่าง ๆ เช่น รายการเพลง รายการกีฬา รายการเกมต่าง ๆ โดยโฆษณา หรือพิธีกรพูด

สอดคล้องเนื้อหาในรายการ นอกจากนั้นในวาระครบรอบแต่ละปีของโครงการรณรงค์ต่าง ๆ ก็อาจจัดให้มีรายการพิเศษทางวิทยุโทรทัศน์ได้

3. ภาพยนตร์ ภาพยนตร์สารคดี หรือภาพยนตร์การ์ตูนที่สร้างขึ้นเพื่อการพัฒนา และแก้ไขปัญหาสังคมก็สามารถที่จะใช้เป็นสื่อได้อย่างดี ภาพยนตร์เป็นสื่อมวลชนที่สามารถ สร้างความบันเทิงและประทับใจแก่ประชาชนได้ และสามารถทำความเข้าใจกับประชาชนได้ดี เพราะประชาชนสามารถทำความเข้าใจกับภาพและการบรรยายได้โดยไม่จำเป็นต้องรู้หนังสือ

4. หนังสือพิมพ์ และนิตยสาร หนังสือพิมพ์ และนิตยสารก็สามารถช่วยในการพัฒนา และแก้ไขปัญหาสังคมได้เช่นกัน ในรูปของข่าว บทความ สารคดี หรือคอลัมน์ประจำ รวมทั้งอาจเสนอในรูปของการ์ตูน เพื่อเรียกร้องความสนใจจากประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็ก รูปแบบของวิธีการดังกล่าวข้างต้นไม่ปรากฏให้เห็นเป็นประจำในหนังสือพิมพ์และนิตยสารของประเทศไทย ในปัจจุบัน

การใช้การสื่อสารเพื่อพัฒนาวัฒนธรรม

วัฒนธรรม คือ ผลรวมของพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ของกลุ่มคนที่อยู่ในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์หนึ่ง ๆ พฤติกรรมเหล่านี้ถือว่าเป็นประเพณีของคนเหล่านั้นและถูกถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งมายังรุ่นต่อไป วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปทีละน้อยแต่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ (K.S.Sitaram อ้างใน ประมะ สตะเวทิน 2530: 94) วัฒนธรรมประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ กฎหมาย ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความสามารถต่าง ๆ และนิสัยของมนุษย์ในสังคม

การสื่อสารกับวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ในแง่หนึ่งนั้นการสื่อสารเกิดขึ้นภายใต้ขอบเขตของวัฒนธรรม วัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อการสื่อสาร เพราะวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการสื่อสารของสมาชิกของสังคม ในขณะที่เดียวกันการสื่อสารก็เป็นเครื่องมือในการทำให้วัฒนธรรมดำรงอยู่ได้ ในส่วนของการใช้การสื่อสารเพื่อพัฒนาวัฒนธรรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาประเทศนั้น การสื่อสารสามารถถูกนำมาใช้ได้ในลักษณะดังต่อไปนี้

1. การสื่อสารโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสื่อสารมวลชน ช่วยเผยแพร่วัฒนธรรมของชาติในด้านต่าง ๆ ไปสู่ประชาชนที่อยู่ในส่วนต่าง ๆ ของประเทศ ทำให้วัฒนธรรมของชาติแพร่หลายและคงความเป็นชาติไว้ได้

2. สื่อมวลชนนำวัฒนธรรมของท้องถิ่นมาสู่คนอื่นของประเทศก่อให้เกิดการรับรู้ ความเข้าใจ และสร้างความเป็นปึกแผ่นระหว่างคนในท้องถิ่นต่าง ๆ ในประเทศซึ่งเป็นอุดมการณ์ อย่างหนึ่งของการพัฒนาประเทศ รวมทั้งยังทำให้วัฒนธรรมของคนเฉพาะกลุ่ม เฉพาะพื้นที่เป็นที่ รู้จักกันแพร่หลายจนกลายเป็นวัฒนธรรมของมวลชน

3. สื่อมวลชนช่วยทำหน้าที่บำรุงรักษาส่งเสริมและถ่ายทอดวัฒนธรรมที่ดั่งมาจากคน รุ่นเก่ามาสู่คนรุ่นใหม่ เช่น กิริยามารยาท การเข้าสังคม ศาสนา เอกลักษณ์ของชาติ ฯลฯ เพื่อ ปลุกฝังให้สมาชิกใหม่ของสังคมสามารถปฏิบัติงานได้สอดคล้องกับสภาพของสังคม เกิดความภูมิใจ ในวัฒนธรรมของชาติ และไม่ทำลายล้างวัฒนธรรมที่ดั่งงามของชาติ

4. ปัญหาประการหนึ่งของการพัฒนาวัฒนธรรมก็คือ การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม ซึ่งมีแหล่งที่มาทั้งจากภายในสังคมเองและทั้งจากอิทธิพลของต่างประเทศ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลง บางส่วนของวัฒนธรรมเป็นผลมาจากการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาด้านวัตถุ หน้าที่ของการสื่อสารในการเผชิญกับปัญหานี้ก็คือ การทำให้การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม เป็น ไปอย่างเหมาะสมกับกาลเวลาและวิถีชีวิตของประชาชน ควบคุมให้การเปลี่ยนแปลงของ วัฒนธรรม เป็นวัฒนธรรมที่ทำให้วิถีชีวิตของประชาชนดีขึ้น ควบคุมและป้องกันไม่ให้วัฒนธรรม ของต่างชาติซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ไม่เหมาะสมกับสังคมกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของประชาชน

การใช้การสื่อสารเพื่อพัฒนาการเศรษฐกิจและการอุตสาหกรรม

แนวคิด เริ่มแรกของการพัฒนาประเทศเน้นที่การพัฒนาเศรษฐกิจ เพราะการพัฒนา เศรษฐกิจ หมายถึง การทำให้ฐานะของประเทศและประชาชนดีขึ้นในด้านการเงิน การที่ประเทศ จะพัฒนาด้านเศรษฐกิจได้ดีและรวดเร็วก็ต้องอาศัยการพัฒนาจากสังคม เกษตรกรรม ไปสู่สังคม อุตสาหกรรม เพราะสินค้าอุตสาหกรรมนั้นขายได้ราคาสูงทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศ รุดหน้าได้ดีกว่าสินค้าทางด้านเกษตรกรรมมาก เรื่องของการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม จึง เป็นหัวใจของการพัฒนาประเทศ

การพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมนั้น จำเป็นต้องอาศัยตลาดเพื่อเป็นที่ระบายสินค้า อุตสาหกรรมทั้งตลาดภายใน และภายนอกประเทศ ทั้งระดับเอกชนและประเทศโดยส่วนรวม กลไกที่สำคัญอันหนึ่งที่จะทำให้การจำหน่ายสินค้าในตลาดเป็นไปได้อย่างแพร่หลายก็คือ การ

ส่งเสริมการตลาด ซึ่งมีการสื่อสารเป็นปัจจัยที่สำคัญ การนำเอาการโฆษณาและการประชาสัมพันธ์ มาใช้ในการส่งเสริมการตลาด

การผลิตสินค้าอุตสาหกรรมสมัยใหม่ กระทำโดยเครื่องจักรที่ทันสมัย ซึ่งสามารถผลิตสินค้าออกมาได้เป็นจำนวนมาก และสินค้าประเภทเดียวกันของบริษัทหนึ่ง มีลักษณะและคุณภาพที่ใกล้เคียงกันกับสินค้าของบริษัทอื่น การแข่งขันระหว่างบริษัทจึงเกิดขึ้น เพื่อให้ผู้ซื้อได้ทราบว่า มีสินค้าของตนอยู่ในตลาด สินค้าของตนมีลักษณะและคุณสมบัติอย่างไร รวมทั้งต้องการให้ผู้ซื้อเกิดความรู้สึกว่า สินค้าของตนต่างจากสินค้าของกลุ่มแข่งขัน มีคุณภาพดีกว่า สินค้าของกลุ่มแข่งขัน ผลที่ตามมาก็คือ การใช้การโฆษณาเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับสินค้าและชักจูงใจให้ประชาชนซื้อสินค้าของตน ดังจะเห็นได้ว่าการโฆษณาสินค้าได้เป็นอย่างดีแพร่หลายและกว้างขวาง โดยอาศัยสื่อต่าง ๆ นับตั้งแต่ป้ายโฆษณาตามอาคาร ป้ายโฆษณาข้างและท้ายรถโดยสารประจำทาง โฆษณาทางหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และภาพยนตร์

นอกจากนั้นการดำเนินธุรกิจและการประกอบอุตสาหกรรมยังมีความเกี่ยวข้องกับประชาชน "ภาพจน์" ด้วย เพราะการดำเนินธุรกิจและอุตสาหกรรมมีผลกระทบและเกี่ยวข้องกับประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นลูกจ้างของโรงงานอุตสาหกรรมเอง ซึ่งได้มีการรวมตัวกันเป็นองค์การในรูปของสหภาพแรงงาน เพื่อที่จะต่อรองกับฝ่ายบริหารหรือประชาชนที่อยู่อาศัยในบริเวณใกล้เคียงกับที่ตั้งของโรงงาน เจ้าหน้าที่ของรัฐบาล สถาบันสื่อมวลชน ฯลฯ ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม รวมทั้งต้องอาศัยความสนับสนุนและความร่วมมือจากกลุ่มประชาชนเหล่านี้ ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้เป็นบุคคลที่โรงงานอุตสาหกรรมจะต้องสร้างความสัมพันธ์ด้วย จึงได้มีการนำ การสื่อสารประเภทหนึ่งซึ่งเรียกว่าการประชาสัมพันธ์มาใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ข่าวสาร เพื่อลดปัญหาความขัดแย้ง สร้างความพอใจและสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้เกิดขึ้น รวมทั้งการตรวจสอบประสามติหรือความคิดเห็นของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีต่อโรงงานด้วย (ประมัตตะเวทิน 2529 : 5-6)

ในด้านการบริหารงานธุรกิจและอุตสาหกรรมก็จำเป็นต้องอาศัยการสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการประสานงานและการบริหารงานที่ราบรื่น เพื่อส่งผลไปสู่การพัฒนา เศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ไม่ว่าจะเป็นการประสานงานระหว่างหน่วยต่าง ๆ ในบริษัทและ

โรงงานอุตสาหกรรม การประสานงานระหว่างรัฐบาลกับ เอกชน ระหว่างรัฐบาลกับรัฐบาล
ต่างประเทศ การรณรงค์ เรื่องการนิยมนสินค้าที่ผลิตขึ้นภายในประเทศ

หลักการ เลือกใช้สื่อ เพื่อการพัฒนา

ในการตัดสินใจเลือกใช้สื่อต่าง ๆ เพื่อการพัฒนา จะต้องมีการศึกษาให้ละเอียดและ
กระทำอย่างรัดกุม รอบคอบ เนื่องจากการรู้จักและรู้วิธีการเลือกใช้สื่อให้เหมาะสมถูกต้องนั้น
จะก่อให้เกิดประโยชน์มากมาย แต่ถ้าสื่อต่าง ๆ ถูกนำไปใช้ในทางที่ไม่ถูกต้องก็จะก่อให้เกิด
โทษมหันต์เช่นกัน ดังนั้นการเลือกใช้สื่อให้เหมาะสมจึงจำเป็นอย่างยิ่งในการสื่อสาร เพื่อการพัฒนา
ซึ่งหลักบางประการในการเลือกใช้สื่อเพื่อการพัฒนา มีดังนี้ (วีรยุทธ บุญะโวโรจน์ 2530 :
875)

1. ความสามารถของสื่อในการส่งสารเข้าถึงผู้รับสาร ควรพิจารณาใน 3 ประการ
คือ

1.1 ความสะดวกของผู้รับสารในการใช้สื่อ หมายถึง ความสามารถของสื่อที่
เข้าถึงผู้รับสารในที่ต่าง ๆ ได้อย่างสะดวกรวดเร็ว

1.2 ความสามารถของผู้รับสารในการเป็นเจ้าของสื่อ เนื่องจากสื่อต่าง ๆ มี
ราคาที่แตกต่างกัน เช่น หนังสือพิมพ์อาจจะมีราคาถูกมากเมื่อเทียบกับสื่ออื่น ๆ คนทั่วไปสามารถ
ซื้อได้ แต่เมื่อผู้อ่านอ่านจบแล้วก็มักจะทิ้งไปส่วนสื่อวิทยุกระจายเสียง แม้จะมีราคาสูงกว่า
หนังสือพิมพ์แต่ก็ราคาถูกกว่าสื่อวิทยุโทรทัศน์ ซึ่งแทบทุกบ้านสามารถจะเป็นเจ้าของได้

1.3 ความสามารถของผู้รับสารที่จะเกิดความเข้าใจได้รวดเร็ว เช่น สื่อ
สิ่งพิมพ์สามารถทำให้ผู้อ่านเข้าใจง่าย ในขณะที่สื่อวิทยุกระจายเสียง ผู้รับสารสามารถ เข้าใจ
ง่ายและรวดเร็วเนื่องจากไม่ต้องอ่าน แต่สื่อวิทยุโทรทัศน์สามารถสร้างความเข้าใจให้ผู้รับสาร
ได้ดีที่สุด เพราะมีทั้งภาพและเสียงในเวลาเดียวกัน เป็นต้น

2. ความสามารถในการส่งสารไปยังผู้รับสารคราวละมาก ๆ เพราะสื่อต่าง ๆ
สามารถส่งสารไปยังผู้รับได้มากน้อยต่างกันขึ้นอยู่กับคุณสมบัติ และข้อจำกัดของสื่อแต่ละประเภท

3. งบประมาณในการซื้อสื่อ สื่อต่าง ๆ มีราคาและคุณสมบัติที่ต่างกันออกไป งบ
ประมาณในการเลือกซื้อสื่อ ไม่ได้เป็นตัวกำหนดประสิทธิผลของการสื่อสาร แต่ขึ้นอยู่กับการจัด
จัดสรรงบประมาณในการเลือกซื้อสื่อเป็นสิ่งสำคัญ ที่จะทำให้การสื่อสาร เป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้

ทั้งนี้ทั้งนั้นขึ้นอยู่กับกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการจะส่งสารไปถึงด้วยว่าสมควรจะเลือกใช้สื่อประเภทใด

4. ความถี่ในการส่งสาร เรื่องนี้เป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะผู้ส่งสารทุกคนย่อมต้องการให้สารที่ส่งไปถึงผู้รับ สามารถทำให้ผู้รับเกิดความเข้าใจเนื้อหาสาระและสามารถจดจำได้ตลอดจนสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้รับสาร อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของผู้ส่งสาร การส่งสารซ้ำซ้ำบ่อยครั้ง เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับทักษะและประสบการณ์ของแต่ละคนที่จะพิจารณาให้เหมาะสม

5. การพิจารณาเรื่อง เนื้อที่และเวลาของสื่อ เนื้อหาและเวลาของสื่อที่เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะต้องนำมาพิจารณาประกอบการเลือกใช้สื่อแต่ละชนิด เพราะการเลือกเนื้อที่และเวลาที่ถูกต้องเหมาะสมจะทำให้สารที่ส่งไปถึงผู้รับ เป้าหมายที่ต้องการได้เป็นจำนวนมาก ทำให้การส่งสาร เป็นไปอย่างคุ้มค่า และมีประสิทธิภาพสูง

6. ความเหมาะสมกับ เนื้อสาร หลักอีกประการหนึ่งที่ต้องพิจารณาในการเลือกใช้สื่อ คือ ความเหมาะสมกับ เนื้อสารที่ต้องการจะสื่อสาร เช่น หากต้องการจะเผยแพร่ความรู้ทางด้านการเกษตรให้กับเกษตรกรทางสื่อสิ่งพิมพ์ก็ต้องพิจารณาเลือกสิ่งพิมพ์ที่เกษตรกรส่วนใหญ่มีโอกาสอ่าน นอกจากนี้การเลือกเสนอสาระลงในสื่อที่เป็นที่ยอมรับและเชื่อถือ ก็เป็นผลทางจิตวิทยาอย่างหนึ่ง ที่จะทำให้ผู้รับสารเกิดความสนใจ และเกิดความรู้สึกลอยตามได้โดยง่ายเช่นกัน

7. ความสามารถในการได้รับผลสะท้อนกลับของสาร การเลือกใช้สื่อที่เหมาะสมให้ทำหน้าที่ในการเสนอข่าวสารข้อมูล และกระตุ้นให้เกิดการวิจารณ์แสดงความคิดเห็นกลับมา เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นหรือเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหา รวมทั้งการเปิดโอกาสให้รัฐบาลได้แสดงเจตนา และความจริงจังในการแก้ปัญหาสังคม ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการประสานกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคมให้อยู่ร่วมกันในระบบเดียวกัน ทั้งยังมีผลต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง และการพัฒนาประเทศ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้โดยตรง ยังไม่เคยปรากฏว่ามีผู้ใดทำมาก่อน แต่งานวิจัยที่พอจะนำมาอ้างอิงได้ คือ

กันตยา เพิ่มผล (2530: 140-159) ศึกษาสภาพและปัญหาในการใช้หลักสูตรวารสารศาสตร์และการประชาสัมพันธ์ระดับอนุปริญญา พุทธศักราช 2528 ในวิทยาลัยครู โดย

สำรวจจากผู้บริหาร 40 คน อาจารย์ผู้สอน 51 คน และนักศึกษาวิชาเอกวารสารศาสตร์และการประชาสัมพันธ์ ระดับอนุปริญญา ปีที่ 2 ปีการศึกษา 2529 จำนวน 304 คน พบว่า สภาพของวิทยาลัยส่วนใหญ่ยังขาดความพร้อมด้านสถานที่อันได้แก่ ห้องฝึกปฏิบัติจริง และอาจารย์ผู้สอนมีวุฒิทางการศึกษาไม่ตรงกับสาขาวิชาที่สอน แต่ได้มีการเชิญวิทยากรพิเศษมาบรรยายให้นักศึกษาฟัง ส่วนตัวนักศึกษาเองได้รับการเตรียมความพร้อมในการเรียนและมีความสนใจในการเรียนวิชานี้

ในด้านการปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้หลักสูตรวารสารศาสตร์และการประชาสัมพันธ์ พบว่าอาจารย์ผู้สอนส่วนใหญ่มีการจัดทำแผนการสอน และใช้วิธีการสอนแบบบรรยาย รวมทั้งได้มีการเตรียมการสอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ นอกจากนี้ยังมีการนำนักศึกษาไปทัศนศึกษาด้านวารสารศาสตร์และการประชาสัมพันธ์ มีการใช้วัสดุอุปกรณ์การสอนและแหล่งวิทยาการต่าง ๆ ในท้องถิ่น มีการจัดกิจกรรมเสริมการเรียนการสอนอยู่เสมอ และมีการวัดและประเมินผลทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ

จากผลการวิจัย ยังปรากฏอีกว่า มีปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญเกี่ยวกับการใช้หลักสูตรวารสารศาสตร์ และการประชาสัมพันธ์ คือ ปัญหาในด้านความพร้อมของห้องฝึกปฏิบัติจริง ปัญหาในการเตรียมบุคลากรทางการสอน ปัญหาในการจัดทำแนวการสอน และปัญหาในด้านเครื่องมือสำหรับฝึกงานของนักศึกษา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย